QAMIL GURANJAKU

Lulet e mija

(Novela e vjersha)

Punonte në dyqan të tij Poçari.
Mji paçe po artonte nga pasari.
Lyfyti ish nga kok' e nji Qezari
E dorza nga dor' e nji lipsari...

KHAJAMI

TIRANË
Shtypshkronja „Gutenberg"
1935

QAMIL GURANJAKU

Lulet e mija

(Novela e vjershë)

Qamil Guranjaku
Elbasan

TIRANË
Shtypshkronja „Gutenberg"
1935

PRINDËVET të MIJ

Shqiptarja me besë.

Po të qëllojë puna që të shkoish ndonji herë edhe të shetisish nepër pyjet e Dumrés, të zên frika tue hymë në fellsinën e atyne zabelave të shpeshë. Atje të habitet mendja tue pamë gjithë ata lisa të trashë e të rritshëm, ata lisa të gjatë vigana, që mezi i lânë rrezet e diellit të bijnë në tokë. Në verefsh me kujdes, ke me pamë se ai vend atje âsht veshun me nji rrobe mâ të bukur; . . . atje të shef syu gjithfarë bimësh e lulesh të hieshme, e të ndëgjon veshi gjithfarë kângësh të bukra të zogjvet, që këndojnë tue fluturue gjemb mbë gjemb. Kur qëllon që të zên vapa, andej shuen etjen me ujin e burimit të kulluem porsi ari e shpëlodhesh nën hijen e freskët të ndonji dushku.

Këta pyje kânë shumë katunde në gjînin e 'tyne, por ai, që i tërhek mâ tepër verejtjen shtegtarit, âsht Belshi, i ngrefun përmbi nji varg kodrinash të blerueme, të cilat rrethojnë porsi mure nji kënêtë po me emnin e 'tij.

Në këtë vend të bukur e kishin çerdhen e tyne Petriti e Tana; ishin të thuesh të njij moshe. Djali nuk kishte as nânë, as babë, dhe e pat marrë që në vogëlí i ati i Tanës për me e rritun; kishte nji fytyrë tërhekse e tepër të përvuejtun, por në syt dukesh i patrembun, e kjo gjâ tregonte se në zêmër i vlonte me të vërtetë gjak shqiptari. Por

edhe vajza me bukurín, me sjelljet e mira e fisnike e me fjalët e 'saj t' âmbla kishte ditun me larguem idhnín nga buzët e 'tij e me e bâmë që të ndijë nji dashuní të madhe për 'tê.

Nj' aqë fort duheshin, sa që s' kishin kurrë të ndamë, pse ishin dy zêmra të njoma të krijueme për njâna, t' jetrën; e sa mâ shumë rriteshin, aqë mâ fort shtohesh e forcohesh dashunija e 'tyne, e cila nashti kishte fillue me marrë nji fytyrë t' jetër. Si dy lule në Maj, që tue u ramë vesa dhe flladi i âmbël i mëngjezit i lëmon dhe i përkul kundrejt njâna, t' jetrës, nj' ashtu po përkuleshin edhe zêmrat e njoma të të rijve.

Sa herë shkoishin së bashku në pyll, për me kullotun dhent, diçka ndiejshin përmbrenda, kur shikoishin shoqi, shoqin; por se qysh u vinte po ta shfaqshin atê, që ruejshin të mçefët në shpirtin e 'tyne, pse i u bâhesh sekur edhe lisat e pyllit i shikoishin e i përgjoishin. Shpesh herë uleshin nën hijen e ndonji dushku, e djali ia thekte fyellit me nji tingull t' âmbël, i cili, tue u-përzimë dhe me blegerimën e dhenvet e me kumbimin e zilevet të 'tyne, vinte si një muzikë e kândëshme në veshin e atij, që e ndëgjonte.

Nji ditë vere Tana shkon e mbush nji doçe uj të ftofët në burim dhe ia bije Petritit për të shuem etjen. Ktij nuk i u-durue mâ, por e shikoi vajzën në syt e me nji zâ të kândshëm e të qetë i foli:

„Tanë, mos kujto se më djek aqë fort etja në zhegun e vapës, jo; por nji etje t' jetër më djeg të shkretën zêmër e më përvëlon shpirtin; etja e dashunís, që kam për ty, âsht ajo, të cilën s' mund

ta shuej dot, derisa t' i vê krahat dheut!... E pra a më jep besën se më don me të vërtetë si po të due dhe un tyj?..."

„Të due, Petrit, të due me besë e me zêmër", u-përgjegj ajo tue u-skuqun në fytyrë e me nji herë e kapi më qafët ....

* * *

Kështu pra nashti e mbaskëndaj nji lule zû e po rritesh në dy zêmra, nji lule e ré dhe e bukur, e cila, tue u-ushqyem me gjakun e 'tyne të pastër e të kulluem, filloi me lëshuem rraja të fella e me u-rritun për bukurí, me shpresë që të lulëzojë ndonji ditë si gjithë të tjerat..... Por fati qe thânë ndryshe, mbassi shumë herë ai bân edhe kundra dëshiravet e mendimevet t' ona, e lumnija atëhere na zhduket e na prishet si me qenë ndonji kështjellë prej karte.

Në këtë kohë ré të zeza po na rrijshin përmbi krye. Anmiqt na kishin rrethuem në të gjithë ânët tue prumë mjerime, vdekje e fatkeqësí në çdo vend. E të gjitha këto ditë të zeza po afroheshin edhe për të mjerët barij, Petritin e Tanën.

Nji ushtrí Sërbe nën urdhnin e nji kumandanti përshkoi katundin me të fortë e zû vend në malin e Allajbegut, tue marrë me vehte lulen e rinís, djelmoshat mâ të parë të katundit, kinse do t' i pyetshin se kush qenë ata, që deshën me kundrështue.

Nâna e motra qajshin me lemerí të madhe për djemt e vllaznit e 'tyne, e ndër këto ishte dhe nij vajzë e shkretë. Ajo vajtonte fatin e njij djali të rí, i cili u-nda prej 'saj tue mos i thânë gjâ t' jetër veçse nji „lamtumirë" që si heshtë ia shpoi tej për tej zêmrën.

Kur në katund ndëgjohesh ende vaji e lemerija e sa e sa nânave e vajzave të mbetuna qyqe dhe sa e sa nuseve të mbetuna të veja, djemt fatzes po shkoishin atje, ku i priste trathtija, atje ku i priste vdekja mizore. Porsi rrefeja, që i bije nji lisi dhe e përcëllon mu në palcët, nj' ashtû do të binte edhe thika e pamëshirshme e Sërbit në trupin e atyne djemve e do t' ua korrte lulen e jetës.

Kaluen tri a katër ditë, e Tana nuk kishte marrë asnji lajm nga Allajbegu, pse nuk mund të shkonte e të vinte njeri ândej. Kur erdhi i ati në shtëpí i pezmatuem e gati sa s' po qante, vajza e kuptoi, me gjithë që ai u-përpoq të mëshifte idhnimin e math që kishte; asaj me nji herë i shkoi mendja ke Petriti e shokët e 'tij; u-bâ dru me kâmbë e duer e me nji trishtim të math pyeti t' atin :

„Atë i dashun, pse je kaqë i idhnuem? Mos ka ngjajtë ndonji e keqe? Pse ma mçef helmin?... Fol, të lutem, fol a e vranë Petritin e shokët e tij?!... Por ai nuk mundesh me folun, pse i dridhesh buza e i mbahesh goja nga tristimi. E dinte fort mirë se fjalët e 'tij do ta bâjshin atë vajzë mâ të mjerën në botë.

„Nuk mund të të them gjâ, bij' e dashun!... Nuk kam gojë të flas nashti;... por eja të hyjmë në shtëpí".

Ajo i puthte duerët, i puthte faqet, e fërkonte, e lëmonte dhe i gjunjëzohesh ndër kâmbë tue i u-lutun t' i tregojë diçka...

„Të lutem, o at' i shtrêjtë, të falem shumë mos me lên kështû në mes të rrojtjes e të vdekjes! Nuk ke mëshirë e dhimsuní për bijën t' ânde?... Të betohem, o atë i dashun, se çdo fjalë do ta ndë-

gjoj me gjakftoftësín mâ të madhe ... Në prehnin t' em u-derth lumnija e ême ... E pres pra edhe mjerimin, që mund të më ketë gjetun, veç ma thuej e mos më lên në këtë agoní shpirtnore ....."

„Nuk mundem, bija e ime ... Nuk dij gjâ ...

Qysh ta kallzonte ai tragjedin e frikshme, që kishte ngjamë n' Allajbeg? As kasapi, që ther berret e qingjat e njomë nuk e *bân nji punë aqë të poshtëme;* as ujku mâ i ûnshëm nuk i shqyen delet me dhâmbët e prefët, ashtu si thika që ua nguli Sërbi atyne djemve të rí!

O Zot, o Zot i Math! Nuk ka se si të durohet e as nuk mund të harrohet nji dhûnë kaqë e madhe. Djem të rij plot me shpirt e zêmër, djem që luftojnë veç për lirín e vendit, t' i shëkoish të vriten jo si burrat në fushë të luftës, por të theren me nji trathtí të ndyetë ?! Thika e pamëshirshme vërvitesh rreth qafës e ngulesh në krahnuer, kurse djelmoshat të lidhun me duer përmbrapa shifshin vdekjen me sy! A nuk ishte me të vërtetë nji shemtim e nji poshtërsí, kur verente shoku, shokun të shtrimun për tokë si berr e të mos mundet me mbrojtë as atê, as vehten?...

Tana, kur muer vesh këta lajme, gjithë ditën nuk pushoi së vajtuemi, tue kujtuem se edhe ai, që donte ajo, do të kishte pësuem si shokët t' jerë. Por, kur erdhi mbrâmja, u-tret ndër mendime, e lotët e 'saj u-shterën porsi nji burim në kohën e verës; nuk fliste e nuk kuvendonte e as nuk i afrohesh njeriu; rrinte e vetnueme si qyqe e nga nji herë bariste nëpër oborr si e dalun mendsh tue folun nëpër dhâmbë emnin e Petritit.

Sa erdhi nata, hâna kishte dalun në qiell, por

Tanës nuk i dukesh e ndritëshme si përpara: dukesh sikur kishte nji njollë të zezë në qendrën e 'saj. Të gjithë njerzit flijshin, por vetëm e shkreta vajzë nuk muer asnji sy gjumi e nuk gjinte prehje e qetsí; nji gjâ përmbrenda ia trondiste shpirtin e gjithfarë ândrrash e mendimesh po ia fluturoishin puplën e kresë. Herë, herë i shfaqesh përpara nji hije, e cila i bânte me shêjë nga âna e Allajbegut; atëhere nji avull i hypi në krye dhe u-nis nga syt kâmbët për të kërkuem eshtnat e gjakun e të dashunit të vet.

Shkoi natën e vetme nëpër pyll tue ecun shteg pa shteg e tue mos qëndruem kurkundi, pse i dukesh sikur i ndizesh vendi zjarr. Të gjitha lulet, që mâ përpara dukeshin të njoma e të bukra, nashti për Tanën janë të vyshkuna; edhe zoqt, që mâ përpara ia thojshin kângës, kishin pushuem, e në fellsinën e pyllit nuk ndëgjohesh gjâ t' jetër veç hutit, i cili këndonte në heshtjen e natës me nji zâ sikur donte me vajtuem njeri . . . .

Tue udhtuem kështu në mes të natës, plot tristim e pikëllim sosi ke shpella e Allajbegut, por ç' të shofij?!... Njolla gjaku, eshtna e copa rrobesh kishin mbetun dhe jo gjâ t' jetër . . .

Vajza me sy të përlotun e të felluem prej idhnís, i shëkonte me tristim kokat e atyne djemve, që u-therën me nji mënyrë aqë mizore!! Andej nuk guxonte me shkuem njeri ato ditë, sidomos në mes të natës, por ajo nashti mâ nuk dinte se çdo me thânë frikë.

„Ah, thoshte me vetvehte, të kujt do të jenë, vallë, këta trupna, të cilëvet u âsht shterrun gjaku? . . . Petrit, këtu janë eshtnat t' ueja? Këtu u-derth gjaku i yt?..."

„Jo,... Tanë,... jo...“, i bâhesh sikur i përgjigjesh nji za së largu.

Atëhere nji shkëndijë shprese u-duk në syt e 'saj. Me nji herë hyni në fellsinën e pyllit tue shkuem mbas zânit, që të kuptojë se kush thërriste. Prânë njij lisi pa nji djalosh të mbytun në gjak; në fillim nuk e njofti, se kush ishte, por, kur u-qas prânë dhe pa fytyrën e trupin e përgjakun të Petritit, dha nji gjâmë dëshprimi edhe ra mbi 'tê tue qamë me dënesë. Çonte duerët në qiell tue i u-lutun Zotit për shpëtimin e 'tij, por më kot, se gjaku po i rrithte gjithnji, e fytyra po merrte ngjyrën e vdekjes. Ai e shëkoi edhe nji herë vajzën me syt e 'tij plot mall e, kur nxuerr frymën e fundit, i tha edhe këto fjalë: „Lamtumirë,... Tanë,... se po vdes;... kij-e... ndër... mend... atê...“.

* * *

Shkuen disa ditë. Mbi gur të nji vorri të rí, që ishte mbuluem me lule, po vajtonte nji qyqe... Nji manushaqe, e cila kishte bîmë prânë vorrit, s'dij se pse po vyshkesh....

„Ah, moj manushaqe, thoshte Tana, qe e njomë dhe e bukur, por nashti të shof se po thahe e po bâhesh shkrumë; qeshë edhe unë si ti nji lule e bukur e fatbardhë, por nashti e shof se zêmra m' âsht zhuritun, e kandili i jetës po më shuhet!“

As rrobet ngjyrë të zeza, as forma e tânë e zís nuk kanë se si t' ia shfaqin pikëllimin, që ndjen e shkreta vajzë në shpirtin e 'saj; i u-errën syt e i hypi nji duf në zêmër. Pênda e mêndja e ime e vorfën nuk âsht aqë e zoja, sa të përshkruejë hollësisht gjindjen shpirtnore t' asaj vajze ndër këto çaste. Nuk ishte as e marrë, por as në gjindje të

rëndomtë. Me gjithë këtê ndjênjat e 'saj qenë lëkundun e tronditun shumë.

Ndjênja e pakufishme e nji dashnije, që ushqeu ç' prej kohësh, i u-fik e i u-shkri së koti; prandaj nashti i u-kishte shkrîmun e zhdukun çdo gjâ. E mendonte fort mirë se as rrojtja, as vdekja nuk e ngushulloishin, por diçka e tërhiqte mâ fort në të dytën. Deri këtu qe çasti i fundit për atê. Umendue shumë, por prap se prap në nji vendim delte: vdekje. Me të shpejtë pra nxuerr nji thikë dhe e nguli me guxim e me gjithë fuqí në krahnuer e ra sipër vorrit. Në pak kohë fytyra e bukur i uverth si dylli edhe trupi i hieshëm e i drejtë si selvija dalë nga dalë u-ftof e u-ngri. Por derisa trup e shpirt nuk qenë shpërthyem kryekput, ai zâni i 'saj i kândshëm nuk qe fikun, sa mos me dalun këto fjalë: „Ah, o Zot, e dij... që kam bâmë... nji mëkatë të madhe,... por po vdes... e lumtun,... se po mbaj besën... që... kam... dhânë. . . . . .

Kosova e Robnueme

Shko nji herë atje përtej atyne shqembeve, ku Drîni përplaset tue gurgulluem. Në qofsh vetëm, mos u-tremb, kur të shofish ata male të naltë, që ngrihen porsi mure drejtë qiellit e lisat e trashë e të rritshëm! Nëpër shpellat e malevet ka me të rá në vesh nji zâ jo i vrazhët, por urdhënues: . . . E-prit kur të dalë ndonji shkabë, e cila si mbretneshë hap fletët e çan ajrin. Dij-e se nëpër këta vende i kanë çerdhet shkabat e petritat!

Nëpër rrâzat e shqembevet e të skutavet bleron bari. Lule të njoma e të bukra rrëkuten për me mbulue bukurín e 'tyne.

Aty, këtu të del përpara Kosovari me trupin e 'tij të gjatë e gjigant si nji lis e me kësulën e bardhë të lidhun me nji shamî për mezi. Pamja e 'tij ka me të tregue se âsht me të vërtetë nji burrë mali, që i thotë bukës, *bukë* e krypës, *krypë*. Në fytyrë pasqyrohet gjallnija e shpirti i 'tij si malsor, të cilit, kur të ka mik, duhet t' i besoish. Ai e ka për turp ta kthejë prap fjalën e dhânun. „Burri lidhet me nji fjalë". Kjo âsht besa e fjala e nderit për malsorin . . . . . .

. . . Por a ka fatkeqësí mâ të madhe, kur shumica e ktyne vendeve sot janë shkretue? A ka mjerim mâ të math për ata malsorë, të cilët qenë rritun e zbërritun të lirë, me gjuhën, me doket e zakonet e 'tyne . . .?!

Vetvetiu ka me t' u-dridhun buza e misht, kur të shofish plakën kosovare, të lidhun kâmb' e duer me ato prânga të rânda! Atëhere shushurimat e ujnavet e gjëmimet e malevet nuk kanë me qenë për tyj kângë gëzimi, por vaje e klithma dëshprimi! Ujnat e freskët e të kulluem, që gufojnë nga plasat e shqembeve nuk janë t' jetër, veç lot të dalun nga palca e thelbi i njij zêmre të mjerë e të shkelun me kâmbë! Kângët e zogjve e ulërimat e kafshëvet kanë me të ngjajtun atëhere si rrënkime e psherëtime t' atyne, që janë lidhun me *zinxhirët e robnís!*

Deri bari e lulet e filizat e atyne vendeve, për me dashtë me u-rritun, janë stërpikun e lagun me gjak . . .!!!

E, në daç me mësue dhe mâ tepër, fluturo me mend në kohën e shkueme, të shofish si luftojnë *burrat* me *vdekjen* e si ndahet fati i Kosovës së ngratë . . . . . .

* * *

Pak përtej bregut të Drînit, në rrâzë të nji pylli, shtrîhet nji katund i vogël me disa shtëpija të rralla, që zbardhojnë mbi shpatin e malit porsi tufa delesh. Në mes të katundit ndodhet nji shesh i vogël me disa rrapa. Aty për ditët e shënueme dalin me vallue djemt e cucat. Afër sheshit, prej nji shkâmbi, del nji gurrë e ftofët, ku mbushin uj katundaret.

Në buzë të rrugës, ânës së katundit, ndodhet nji shtëpí e ulët me disa kasolle me garth përqark. Këtu banoishin të qetë nji burrë e nji grue. Përpara disa vjetësh këtyne u kishte falë Zoti nji vajzë porsi êngjëll. E thirrën Lule, mbassi ashtu ishte me të vërtetë.

Nashti punët e shtëpís i bânte vajza, e cila sa kishte nisë me hymë në moshën e rinís; kurse prindët i kishte mundun e kërrusun vuejtja mâ tepër se sa pleqnija. Ata flîjshin herët, kurse vajza qepte plaçkat e pajës së vet, sikur âsht zakoni në vêndet t' ona. Shpesh herë, e lodhun shumë nga punët e ditës, kotesh me të qepmet në dorë. Në mëngjes, e sidomos verës, çohesh herët fort; mbaronte punët e shtëpís e pastaj delte n' oborr e krifesh. Ai, që do ta shifte ashtu tue u-krehun e me tufat e flokvet të gjatë, të cilat i zînte gërsheta dhe i huthte mbas shpine, do ta kujtonte si nji êngjëll të zbritun nga qielli në gjinin e nji toke të bekueme.

Nji natë, ke po qendiste, naegjon të lefunat e qenit e zhurmën e patkojve të nji kali, i cili rendte me shpejtësí. Lulja po mbante vesh. Për nji herë kâmbët e kalit u-ndalën, e n' atë ças filloi me u-ndie nji rrënkim i fellë e i ngadalshëm . . .

Ajo zgjoi me vrap prindët, e të gjithë duelën përjashta me dritë në dorë. Në kând të rrugës ishte shtrimun për tokë nji djalosh i rí, të cilit i rrihte gjaku nga kryet . . . Nuk e njoftën. E ngritën me dhimsuní dhe e futën në shtëpí. Atje e ndênë në shtrat.

Lulja muer me të shpejtë nji legen me uj e pak pambuk; me duerët e buta nisi me i lamë plagën me nga dalë e me kujdes e pastaj ia lidhi me nji napë të hollë.

Djali nga dhimbja e plagës nuk ishte ndër mend fare dhe nuk e dinte se ku ndodhesh. Si ra ndër mend, u foli me nji herë tue dashë të ngrihet nga shtresa:

— Ku jam unë këtu?!

— Në shtëpín t'ânde, o djalë, thotë plaka për t'a qetsuem.

— Nuk e dini ju se ç'ngjet atje përtej?

— Ç'âsht?!... folën ata të gjithë me nji gojë.

— Shpejt, o miq të ndershëm, shpejt merrni plaçkat e shkoni; çetat sërbe po hyjnë në vendet t'ona tue bâ mizorina të mëdhaja. Asht nji ushtrí krejt e harbueme, që kërkon të derdhet gjaku i pafajshëm. Gjithë Kosovarët kanë rrokun hutat e po luftojnë si burrat . . . .

Malsori i panjoftun i tregonte këto me nji dhimbje të madhe. Gjithnji përpiqesh m'u-ngritun nga shtrati, për me shkuem atje, ku e priste *detyra e vdekja* . . . Por Lulja e zbuste dhe e qetsonte me fjalë t'âmbla :

— Prit nji herë. Ti je i rí e doemos din me vdekun për atdhén. Djelmoshat t'onë do ta deftejnë me punë se ç'farë gjaku u vlon ndër dej!

— Po nuk e ndëgjoni zânin e malevet? Nuk e ndieni fishkullimin e plumbavet përmbi krye? Qysh të rrimë e të humbim kohën?... Dini-e se çdo ças për na përgatit nji vorr... O mjer na, mjer na të zest ç'po vuejmë... U lutem mos më mbani . . . .

Ai fliste e qante në nji kohë; kafshonte buzët nga helmi e nga zêmrimi. Së fundi u-loth shumë e mbështeti kryet mbi nënkrejse; ishte si nepër gjum. Dhe të tjerët ranë me fjetë pak, veç Lulja priste dritën e mëngjezit tue ndejtun te kryet e të huejit, të cilin e përgjonte me kujdes të math. Prindët e 'saj, kur ndëgjuen përpara ngjarjet e këqija, u drithtuen dhe u-lemerisën, porse ajo i ndëgjonte me nji gjakftoftësí të çuditëshme. Mirpo nji

nashti ke po flijshin të gjithë, ajo suell ndër mend fjalët e malsorit, e shpirti i 'saj po tronditesh si nji dallgë e vogël, e cila rritet e bâhet sa nji mal i naltë e përplaset mbë ndonji anije të vogël për ta mbytun fare... Ndonse ishte vajzë mendonte për fatin e vendit, të nderit e të shtëpís së vet. Nga syt e skuqun si flakë lotët e dëshprimit i pikoishin si bula shiu!

Mbas disa orësh nisën me kënduem gjelat e parë... U-afrue mëngjezi.

Malsori, porsa u-çue nga gjumi, hudhi syt rreth shtratit. Prânë kreít i rrinte nji vajzë e përgjûnjun e gati të bâhet therore për atê. Shkëndijat e syvet të 'tyne u-përpoqën me mall e dashuní.

Ai çoi kryet dhe i foli me butsí:

— Moj vashë e mirë, si duket gjithë natën e ke shkue prânë meje... Shko nashti, të lutem, shko të qetsohesh pak!

— Të falem nderit. Mue nuk më flîhet; nuk dij pse s'më merr gjumi... i u-përgjegj ajo me mallëngjim.

Mbassi zbardhëlloi drita, kalorsi, edhe pse nuk ishte shërue mirë, u-përshëndet me njerzit e shtëpís e i hypi kalit për me shkuem.

Vajza duel që ke dera dhe e përcuell me lot për faqe.

— Do të shkoish,... por kujtoje ndonji herë Lulen e mjerë... se ai kujtim ka me ta forcuem krahun e shpatën...!

— Merr zinxhirin e zêmrës s'ême... Aty ke fytyrën dhe emnin t'êm: Fatmir. Mirmbeç pra, o Lule e dashun, mirmbeç.....! — E kështû petriti i malit fluturoi me kalin e vet tue kaptuem male, fusha e pyje.

* * *

Vjetët, muejët, javët e ditët ecin gjithnji, por vendet t'ona vuejshin pa prâjtë. Gjindja me Sërbët po keqsohesh dhe mâ tepër. Çetat e 'tyne t'organizueme damtoishin mjaft viset përtej bregut të Drînit. Bota e qytetnueme vinte ré, si në nji film, ke luftoishin nji grusht trima me nji ushtrí si mizërija. E për turp nuk donte me ditun se ka Shqiptarë e Shqipní! Por këtë e dëfteu puna e do ta dëshmojë edhe historija, derisa të shuhet e gjithë bota mbarë.

Jemi n'ato ditët e ftofta të dimnit. Era e zezë shkëputet prej malit e fryn me tërbim. Bora sukllа, sukllа bije e përplaset në tokë. Në pak kohë u-mbuluen me nji çarçaf të bardhë male e fusha e pyje . . . . .

Atje në fushé të burravet u-përleshën kësulat e bardha me shapkat sërbjane. Kosovarët, të ndezun për vêndin e 'tyne, luftuen me shpirt ndër dhâmbë. Ushtrija anmike u-prapsue, porsa perëndoi dielli.

Me gjithë që Shqiptarët zûnë grykat e shtigjet e maleve, në mes të natës u-hap lajmi në katundin e Lules se anmiku i kishte rrethuem. Tymi e flaka u-përhap në të katër ânët! Sa kob e sa mjerim për gratë e për fëmít e shkretë. Sa burra e sa djelmosha u-vranë e ç'nâna me fëmij u-therën...!!! Ata, që shpëtuen, u-mërguen e muerën arratín... Kush kapërxente Drînin ose zhytesh në valët e tërbueme të 'tij për me ruejtë nderin e lirín!

* * *

„ . . . . Mos me na lânë as gurët e vorrit, ku të mbështesim kryet për me vajtue të dashunit

t' onë! " Këto janë fjalët e idhta të daluna prej zêmrës së nji vajze, e cila rrin e vetmueme mbi gurët dhe hînin e shtëpís së vet të djegun e të shkatrrueme . . .

Mos u-çudit, se kjo âsht Lulja e mjerë, e cila për prindët e dashun përqaf tokën e zezë e rrasat e ftofta të vorrit . . . . .

Në këtë kohë nji djalosh po zbriste nga shpatullinat e malit me nji pushkë në dorë e u-drejtue nga shtëpija e djegun.

– Ç' pret këtu, moj vashë?

– Asnjeri . . .

– A nuk ke frikë me ndejtë vetëm në këto vênde të shkreta?

– Jo. Nashti nuk më tremb asgjâ.

– [illegible] ke babë?

– Jo.

– As nânë?

– Jo, as nânë as babë. Nuk i shef kta dy vorre? – edhe me vaj në buzët e me helm në zêmër i tregoi vorret e prindvet të vet.

– Mos qaj, moj vajzë e dashun. Ruej-u, se këndej ka dhe njerës të liq!

– Unë nuk trembem prej askujt. Due me vdekun, por si burrë e jo si grue . . . Due me shpague shtrejt gjakun e prindve me kta vrasës të poshtëm, me kta vrasës të mallkuem!

– Po mendo nji herë se ti je nji grue dhe e pafuqishme kundrejt atyne.

– Aspak zotni . . . – edhe nxuer nga gjîni nji thikë të prefët, e cila vetëtinte ndër duer.

– A ke shumë kohë, që rrin kështû?

– Qysh kur nisi lufta.

– Besa asht për t'u-çuditun me guximin t'ând. Qenke me të vërtetë nji malsore e gjallë.

– Po ti zotni ç'ka je?

– Nji cub, nji gjaksuer!

– Nji gjaksuer?!

– Po,... por nji gjaksuer i ndershëm!

– A ke ndonji fisin t'ând këndej?

– Jo, nuk kam njeri. Jam dhe unë si ti: i vetëm dhe i mjerë në këtë botë.

– Ç'ke pra që ke ardhun deri këtu?

– Të shof nji këtë shtëpí, e cila nashti qenka e shkatrrueme.

– Pse?!

–... Se kjo me përtrîn disa kujtime t'âmbla të nji nate të shkueme. Ajo natë për mue ka qenë gjithë jeta e ime... Nashti nuk më ka mbetun veçse nji napë e përgjakun si kujtim dhe përftyrimi i âmbël i asaj vashe, që më lidhi plagën... Në këto fjalë e sipër mendohesh tue shëkue hînin.

– Si e quejshin atë vajzë?

– Lule.

– Lule?!

– Po,... se me të vërtetë qe nji lule e bukur...

– E ti nuk i fale ndonji sênd asaj?

– Po, i fala zêmrën t'eme!

– Nji historí e çuditshme!

– Pse?

– Ajo âsht shumë afër teje... Të ka gjithnji ndër sy...

– Nuk e besoj. Ajo ndoshta me ka pritun, por...

– Ah, Fatmir, ngre-i nji herë syt e vështro

mirë Lulen, që po tretet për tyj... E me të thânë këto ra në krahnorin e të dashunit të vet tue derdhun lot mallëngjimi.

Ky bashkim kishte me pasë nji ndamje të shpejtë e të helmët, sikur të mos rrifte nj' asisoj zêmre në krahnorin e Lules. Fatmiri kishte gjetë nji shoqe të rrallë, e cila bashkohesh me qëllimet e nalta të 'tij.

Nën dritën e argjântë të hanës pasqyrohesh në vaun e qetë të Drînit nji lundër e vogël, me të cilën po lundroishin dy shpirtna të dlirë e të pastër. U-mërguen larg, shumë larg tue i lânë shëndet vendit të vet: – „Lamtumirë, shtëpí e dashun, dhe ju, o male e fusha të bukura..! Ndonse të mërguem, do të presim e do ta sjellim prap agimin e asaj dite, që të rrojmë në gjînin t'uej të lirë e të lumtun si nji herë... Dhe ti, o Drîn, që tash do të vajtojsh nat' e ditë, thuej-u vllazënvet t'onë se Kosova mbet e robnueme dhe e shkretë...!"

Bregu i lotëvet

Ç'prej shumë ditësh në qytet mbretnonte nji turbullinë e nji trazirë e madhe, sa s'e merrte vesh i pari të dytin. Ushtrí e çeta Sërbe kishin hymë mbrenda tue bâmë plaçkë e rrëmujë! S'kishte pushtet njeri të kapërxente prakun e derës. Porsa vinte mbrâmja, mbylleshin të gjithë nëpër shtëpija nga frika..... Ajo kishte dalë në dritare e vështronte me sy të ngulun tej në hapsinë .... Si duket mendohesh për fatin e Dibrës së bukur e për fatin e vet. Atë ditë nuk zbriti poshtë fare, as për me ngrânë bukë. Në mbramje, kur dielli nisi me u-futun mbrapa malevet, u-ndëgjuen rrugës disa britma e kërcillime pushkësh: njerzit shkojshin e vijshin tue thirrë me gëzim *„lirí, lirí...!"*

Mbas pak kohe, në krye të rrugës, u-ndëgjuen zhurmat e patkojvet të kualvet... Po vinte ushtrija e jonë për me na sjellë lirín! Përpara shkonte kalorija e pastaj me rradhë kâmbësorija e artilerija.

Kalorín e printe nji oficer i rí, hypun mbi nji kalë të bardhë, i cili ishte mbushë fjesht shkumbë nga goja.

Sikur të shifje me sa madhështí e gjallní kaloíshin përpara syvet të dibrânes së mjerë të bijt e shqipes t'armatosun deri në dhâmbë! Të gufonte gjaku, kur vështroje se vetëtîjshin e ndritshin pushkët e bajonetat e lara! Në fytyrën e çdo burri e djali këndoheshin fjalët *„a vdekje,... a lirí..!"*

Syt e vajzës u-përpoqën pahirë me ata t' oficerit, i cili e vështroi me buzë në gas; edhe ajo e priti vështrimin e 'tij me nji buzëqeshje t' âmbël. Mbassi nuk dinte si ta shprehij ndryshe gëzimin, që ndjente atë ças, shkëputi nji trandafile e ia hudhi atij me kto fjalë: „rroftë Flamuri, rroftë ushtrija e jonë, rrofshin kapidanët e kalorís...!" Djaloshi, tue ngulun syt e zes në dritare, priti lulen ndër duer, e puthi, e futi në gji dhe shkoi....

* * *

Europa e qytetnueme, Europa paqtuese mbante vesh e luente me Shqiptarët e mjerë si majmuni me arrat... Por historija nuk vdes. Ajo do të nxjerrë në shesh ndonji ditë padrejtësít, që janë punue mbi kurris të vendit t' onë... Të dridhesh buza e të rreqethesh misht, sikur të vështroje lulen e djelmënís, kur shkonte në luftë me kângë e valle! E pritshin me gas vdekjen për *mbrojtjen e lirín e atdheut.* Gjaku e kockat e 'tyne u-bânë mburojë e pakapërxyeshme për anmikun. Ai do të shkilte mâ parë mbi eshtnat e shkrimuna të herojve të malevet, e prâ të futesh në çerdhen e 'tyne! Se âsht zor me u-futun në çerdhen e Shqipes, e cila mbrohet me gjoksin e petritavet e të fatosavet të 'saj.. Vringëllîjshin shpatat e jataganat! Plumbat fishkullijshin e rrokulleheshin si breshën! Topi e gjylja kërciste e gjëmonte si mos mâ keq. U-ndes nji luftë e ashpër, sa shkoi gjaku në shalë të kalit! Fushat e Dibrës e të Kosovës u-mbushën me të vramë e të plagosun. Këtu nji kokë pa trup, e nji trup pa duer e pa kâmbë; atje nji dorë e preme e nji kâmbë e copëzueme dhe e shkrafaitun! A nuk ishin këta burra fëmísh e bij nânash?...

Ulërima e britma dhimbjeje të këputshin shpirtin. Edhe prej guri ta kishje zêmrën, ishte e pamundun të mos mallëngjehesh përpara kësaj skene!!!...

* * *

Në krye të dy a tri javëve u-bâ nji armpushim. Të vramit i varrosën në nji breg kundrejt fushës së luftës. Atje valonte, pak i varun flamuri kuq e zi me shkabën e zezë dykrenëshe në mes, si shêje zije për dëshmorët e atdheut!

Të plagosunit u-dërguen në qytet. Nji spital i math u-mbush plot me të sëmundë.

Të luente mendja prej kreit po të hyje mbrênda...! Njani briste dhe kërkonte gruen dhe fëmìt të lânun pa mbrojtje; t'jetri thërriste nânën e vetme, nji t'jetër nusen..., nji t'jetër... Me pahirë të shkrifeshin lotët e të dridhesh misht!

Dy ushtarë po siellshin me vig një oficer, i cili kishte nji plagë të rândë në sisën e majtë. Ishte verdhë shumë nga fytyra e kuptohesh se kishte humbë mjaft gjak. Mbrapa i shkoishin mjeku e nji motër e spitalit. Këta i zhveshën rrobet dhe e vûnë me nga dalë në shtrat.

— Burbuqe, i tha mjeku vajzës, ti do ta kesh nën kujdes këtë djalë. Mos u-mërzit, se do të vij dhe unë ta shof për ditë.

— Zotni, âsht tepër i sëmundë?

— Po nuk qenë prishun mushkënít, mund të shpëtojë; ndryshe... Mjeku duel, tue lânë fjalët për gjysëm. Vajza rrinte te kryet e të plagosunit tue e pyetun çdo ças për gjíndjen e 'tij. I vinte keq, se ishte shumë i rí. — „Ndoshta do të ketë ndonji... fliste dhe e priste me nji herë fjalën, kur ndë-

gjonte rënkimet e 'tij. Ai nuk i hapi syt fare tânë ditën. Në mes të natës kërkoi uj; si erdhi pak në vehte lypi teshat tue thânë se në krahnuer kishte pasun nji shamì të vogël. Burbuqja u-ngrit me nji herë e ia pruni.

— Nuk më duhet shamija, sa diçka t'jetër që kam aty... — Hapi shamìn e gjeti nji trandafile të vyshkun e të venitun...

— Kjo më shpëtoi jetën!

— Si duket ta ka falë ndonji dor' e dashun...

— Po,... e fejuemja e eme.

— Po unë nuk ju shof ndonji shêjë?

— Nuk ka gjâ. Pse vetëm shêjat i lidhin të fejuemit së bashku? Ato s'janë veçse zakone, kurse zêmrat t'ona u-lidhën me nji të pame... U puqën vetvetiu.

— Ke të drejtë; por shumë herë syt e njeriut rrehen...

— Sido që të jetë unë e due e do të vazhdoj ta due gjithnji edhe si të vdes, me gjithë që ajo ndoshta s'ka me më pranue... Lidhja e jonë qe edhe âsht nji lidhje zêmrash. Fejesa e jonë âsht shpirtnore. Në këtë kohë flas për vehte: a nuk të thashë se, edhe sikur të mos më dëshirojë ajo, unë do të vuej, por kam me e dashë dhe mâ tepër?

— As unë nuk besoj të mos jetë i dashun nji djalë me kësisoj zêmre...

— Të falem nderit, zonjushë, për fjalët e mira, që po më thue. Kur të sherohem, do të tregoj dhe shtëpìn ku rri. Por, në qoftë thânë se kjo plagë e shkretë do të më hajë kryet, vetëm nji të mirë kërkoj prej teje: t' ia çoish asaj këtë lule tue i thânë se mendimi i êm i fundit ka qenë tek ajo...

Si tha gjithë këto fjalë, pushoi e vështronte vajzën në sy. Burbuqja u-bâ dyll' i verdhë... E mos harrojmë se kjo âsht dibrânja e mjerë, e cila kishte hymë në spital për t' i shërbyem atdheut me sa mundesh. Jo vetëm habí, por edhe nji idhní e madhe i pasqyrohesh në fytyrë. Çudi si lidhesh historija e jetës së 'saj me atë t' oficerit! Sa shumë përngjajshin...! Mos qe vallë oficeri i kalorìs, të cilit i hudhi atë ditë trândafilen nga dritarja...? Ajo vështroi syt e 'tij: ishin të zes me të vërtetë, por jo të ndritshëm si atëherë... Kush e din sa herë lutesh të mos ishte kalorsi i rí, por mb'ânë t'jetrë zêmra i thoshte: „ah, sikur të jetë ai...!"

Natën rrinte te kryet e i lutesh Zotit për shpëtimin e 'tij. Qe gati të bânte çdo gjâ për tê. Edhe po të kishte nevojë për jetën e 'saj, ajo i a' falte me gjithë zêmër.

Në të nesërmet erdhi prap mjeku të shofij të sëmundin. Mbas atij qe dhe nji burrë me nji letër, e cila i drejtohesh oficerit të kalorìs, Bardhosh...

– Ma fal atë letër, u-përgjegj i sëmundi, tue u-ngritun nga shtrati. – E hapi letrën me të shpejtë, por ç' të këndojë...?! I shkruejshin se anmiku kishte hymë në qytet e i kishte vûmë zjarrin! Familja e 'tij ishte mërguem përpara disa ditësh e nuk dihesh se ku gjindesh... Nji ngjyrë e zbêtë i mbuloi me nji herë fytyrën e me nji vrull të math përpiqesh m' u-ngritun nga shtrati tue shênue, por njerzit, që u-ndodhën aty, e qetsoishin me fjalë të buta e ngushulluese.

* * *

Shkoi afër nji muej. Bardhoshi u-shërue e kundrejt vuejtjevet e të zezavet, që hoqi, vetëm nji

shpresë ngushullimi i kishte mbetun... Mendoi me shkue nga shtëpija, ku kishte pamë atë vajzën e bukur. Hudhi syt në dritare, por e gjet të mbyllun. Kaloi dy a tri herë andej pari por më kot.. Atëhere u-këthye përsëri në spital i dëshpëruem! Atje gjet Burbuqen tek po rrinte e zhytun ndër mendime... Mbas nji grime ajo e muer për dore tue i thânë: – „eja se do të shkojmë sot në shtëpìn t' ême..."

Si duelën përjashta, hynë në nji rrugë të drejtë e po ecshin tue kuvendue për fatin e vendit e për caktimin e kufijve. Oficeri verente me kujdes se nga po e çonte shoqja e 'tij. Së fundi sosën ke dera; trokitën e hynë mbrenda. Bardhoshi e njofti shtëpìn edhe e kuptoi me nji herë se ajo ishte vasha e ândrrave të 'tij. Por nashti s'e [illegible]fte mâ n' ândërr... e kishte në të vërtetë përpara syvet.

Prindët e 'saj duelën përpara dhe i pritën me gëzim. Burbuqja si e njofti mikun me njerzit e shtëpìs, shkoi e veshi ato rrobe, që kishte pasë nji ditë... tue vû mbi gjinin e bukur edhe nji trândafile të kuqe... Mâ vonë mbetën të dy filli. Ajo duel në dritare e me pahirë i vareshin lot...

– Ç' ke, e dashun vashë, që qan...? Ti më ke falun dhe nji herë jetën e humbun, i foli djaloshi tue u-qasun pranë. – I muer duerët e ia puthi tue i lagun me lot. U-rrokën në qafët e u-puqën faqe mbë faqe tue u-shgrefun në vajë, si dy fëmij të vegjël. Edhe syt e atij, i cili nuk ishte mallëngjye në sa e sa të zeza, atë ças u-mbushën plot me lot...!

Nji ditë, kur po rrijshin në dritare, u kalon përpara syve nji trupë kalorije. Bardhoshit i hypi nji duf në krye e me nji herë u-ngrit e duel në treg.

Kur u-këthye prej ândej, ishte shumë vonë. Për çudî hyni në dhomën e zjarrit e u lâ shëndet njerzëvet të shtëpìs, se do të shkonte! Ata u-habitën pse nisesh me kaqë ngut, mirpo ai nuk foli t'jetrë, vetëm kërkoi Burbuqen. I treguen se âsht në dhomën e 'saj. E pa me këmishën e hollë të natës, ke rrinte e mbështetun në dritare, e priste dhe lutesh kush e di për atê... Ajo por sa e pa, u-ngrit me të shpejtë në kâmbë dhe i foli me mall:

— Kam orë që po të pres... Pse u-vonove kaqë shumë?

— Diku qeshë..., por eja ngjishma shpatën, se do të shkoj...

— Ku?!

— Atje ku maten burrat me vdekjen...

— Ah, Bardhosh, deri kur do të mbarojë kjo luftë e shkretë? Kur do të jetojmë të lumtun e të qetë?... Jo, jo, nuk të lâ me shkue!

— Je ndër mend? Nuk e shef rrezikun, që po i kërcnohet atdheut? A mund të duroj unë të shof tyj në duert e njij sërbjani?

— Me të vërtetë këto fjalë e bâjnë mâ të butë largimin e ndamjen t'onë. Edhe vdekjen e bâjnë mâ t'âmbël,... por merrmë dhe mue të paktën!...

Nuk duroi mâ dhe ra në gjijt e 'tij. Mâ së fundi rroku shpatën varë e ia ngjeshi për mezi. Por duerët e njoma i dridheshin si purtekë e pa pritë e pa kujtuem ra e tëhollisun në krahët e të dashunit të vet. Ai e ngriti dhe e vû mbi shtrat. E puthi në ball, në faqe... Pastaj iku tue lânë të mjerë atë lule, se e thirri zâni i atdheut. Vringëllimi i shpatës e i çelikut mbërrini deri në fund të shpirtit e sikur dojshin me i thânë: — „zhvish-e shpatën si burrat e mbush-e zêmrën me shpresë..."

* * *

Ushtrìt e çetat sërbe zûnë gjithë Kosovën e Dibrën. Përtej bregut të Drinit u-bâ nji përpjekje e rreptë. Nuk mbeti gur e shkâmb pa u-përgjakun! Zjarri, flaka e tymi buçitshin si vullkan në të katër ânët! Sa qytete e katûnde u-bânë hî e rrafsh, me tokën! Banorët nuk dijshin nga me ia mbajtë se urat u prishën. Shumica e grave dhe e vashave u-zhytën mbrenda në lum për me shpëtuem e disa prej 'tyne luftoishin si luanesha krah për krah me burrat.

Në mes të natës nji lundër e vogël u-drejtue për në buzën e këndejshme të lumit... Ishte Burbuqja, e cila lâ Dibrën për me ruejtun lirìn e nderin e vet. Mbassi duel në breg, u-drejtue me të shpejtë te nji katund përkundrejt. Atë natë fjeti përjashta pa bukë. Ditën lypte e natën fuste kryet në nji kasolle të keqe me garth! Ajo, që kishte jetue në Dibër si zojë me gjithë të mirat..., mos me pasun nashti as bukë për me ngrânë, as shtëpí ku me futun kryet! Nuk ka se si bâhet mâ keq!!!

Në mbrâmje futesh në kasolle e me lot ndër sy këndonte disa letra të të dashunit të vet: — „... Në më pyeç se si flêj, do të të them se kryet e vê mbi gur e trupin në tokë... Kângët e mija janë fishkullimi i plumbavet, gjëmimi i topavet e ulërimat e të vramëve, të cilët shtrihen për tokë si berra! Kudo që shkoj, përfytyrimi i yt më del gjithnji përpara. Sa herë jam zhytun për mes plumbash, por hija e yte më vjen pas e më ruen... Kush e di sa herë fluturoj me mend prânë teje, me gjithë këtë mallin t' em nuk mund ta shuej dot...

... Nga fush' e luftës".

Në nji letër t' jetër i shkruente: — „... E pres me padurim nji letër të shkrueme prej dorës s' ate. Ajo mund të më fali e të më marri gjithshka: edhe nji jetë të tânë...! Flas me erën, që s' ka formë; bisedoj me malet e fushat, por nuk më përgjigjen... Kuvêndoj me zoqt: i pyes për tyj, por edhe këta s' më thonë kurrgjâ... Atëhere dij-e se prej zêmrës s' ême rrjedhin lot gjaku si bulat e shiut...

Mos-përgjegjia e yte për kaqë kohë më ka futë në dyshim: më vete mendje se je e sëmundë ose mos më ke harrue fare... Mâ fort besoj në të parën, se të dytën as nuk e shkoj nëpër mend! Por, në qoftë e vërtetë, duhet të na shkruejsh e mos e lên kështû pezull këtë zêmrën t' ême të shkretë..."

E mjera Burbuqe! Si këndoi letrat, i puthi dhe i lagu me lot. Ato copa letrash i kishin mbetun nga dashunija e 'saj e parë dhe e fundit, e ajo i ruente në gji. Përveç vuejtjevet të mëdhaja shpirtnore, vështirsija e jetesës e mundonte dhe mâ tepër. Jeta për atê nashti ishte nji barrë... Por shpresa, kroi i pashterun i njeriut, i epte nji besim të math në vetvehte. Mbassi e kuptoi pra se nuk rrohesh asisoj, zbriti në qytet. Atje shkoi shërbëtore ke nji zotni, sa të nxjerrë bukën e gojës. Edhe pse rrinte e veshun keq, bukurija e 'saj të prishte syt, me gjithë që thonë se shumë herë veshja e shfaq ndryshe njerin. Shumë djelmosha i hudhshin fjalë, kurse ajo kërruste kryet e shkonte.

Nji ditë, kur po kthehesh nga kroi, nji oficer i rî me disa çmime lufte mbi krahnuer, i pret rrugën. Burbuqja shkoi ânës së murit; edhe ai ândej,

deri sa mâ në fund e shtrëngoi t'i flasë:

– Pse më pret rrugën, zotni? Më lên të qetë në punën t'ême ...

– As nji bulë uj nuk më fal...?

Ajo i dha dorjen e mbasandaj u-nis të shkojë. Oficeri e zû për dore tue i thânë:

– Ku po shkon, moj vash' e bukur?... Më le e më harrove kaqë shpejt?

Burbuqja i nguli syt drejt' atij e shtângu në kâmbë! Donte me i prekë faqet, por qe e ndytë. I lëmoi me nga dalë gjoksin e nishanet, që kishte varë e, tue ra me mallëngjim në krahnorin e 'tij, i foli me nji zâ të këputun:

– Ah,... Bardhosh, ... se në ç' hall më ke gjetë ...

.... E bregu i Drînit, ku u-derth gjithë ai gjak e tek u-korrën sa e sa lule djaloshare, ishte bregu i lotëvet për ata dy dashnorë të mërguem.

Lotët e njij jetimi...

Ishte një natë Maji, por koha nuk qe aqë e bukur. Qielli ishte mbuluem me ré të zeza. Ato zîjshin dritën e hânës tue mos lânë rrezet e 'saj me ra në tokë. Errsina e natës nuk të linte me dallue mirë rrugën e duhesh me ecun me hapa të ngadalshme.

Si kalova qytetin shtrîna syt në hapsinën e pakufishme; shikova me verejtje natyrën të mbulueme me cipën e natës. Mundohesha me shtrîmun syt edhe mâ tej, por nuk dalloje t' jetrë veç gurvet të bardhë, të cilët ngjajshin si njerës të veshun me petka të bardha... Kto janë vorrezët e qytetit.

Aty pari kalon rruga e madhe, që të shpije për në Korçë. Nuk e dij pse më hypi nji drithtim në zêmër..., me gjithë që nuk i vêjshe ré besimevet të kota, që formohen nepër gojë të njerzìs. N' atë kohë ndëgjova nji zâ... e vuna ré se mos diktoj njeri; por qe e pamundun. Shumë herë më shkonte mendja se mos më kenë bâ veshët. Kështû ngjan në disa raste, kur duem të largojmë dyshimet, të cilat na trazojnë shpirtin. Fillova me ecë mâ gjatë. Zâni vinte edhe ma i kthjellët...

– „Kush do të jetë? pyesje vehten t' eme" – E tek po rrije tue mbajtun vesh, m' u-bâ sikur u-përgjigj dikush nga dheu...

... âsht nji djalë,... nji djal i shkretë,
që n' këtë dhé jetim ka mbetë ...

Nji përgjigje e habitshme! Nuk po më rrihesh në vend. Desha me mësue, desha me ditun pak mâ tepër, pse nji gjâ përmbrenda nuk dij pse më shtynte; mirpo asgjâ. Nuk dukesh gjâ, veç gurët e bardhë e aty, këtu ndonji xixillojë, e cila fluturonte vorr mbi vorr, tue mos lânë krejt në terr shpirtnat e mjerë... atëhere kur hâna futet në gji të revet të zeza!

Sado i guximshëm të jetë njeriu, kur ecën nëpër mes t' atyne rrasave të ngrita, i rreqethet mishi. Kjo të ngjan jo për nji send, por kur të shkon mendja se të gjithë ata, që flêjnë gjumin e math, qenë dikur si na: me mend, me trup e shpirt...

U-futa dhe mâ tej e zûna me e ndëgjue dhe nji herë vajtimin e përparshëm; por këtë herë mâ të butë, si nji rënkim i cili del prej njij zêmre të zhytun fellë,... shumë fellë, në pellgun e jetës e të vdekjes. Me kohë rét u-rralluen. Yjet ndritshin në hapsinën e qiellit pa fund, porsi kândila të vegjël.

Nepër nji ré të hollë kalonte drita e zbêtë e hânës e ndriste gurin e njij vorri. Aty prânë kishte mbështetun kryet nji djalë, i cili nxirrte nji rënkim, sa me të këputë shpirtin! — „Çudi, thashë me vehte, Nikolla të sillet si i marrë nepër vorre në mes të natës?!" — Ai kishte të drejtë. Përpara disa ditësh e kishte gjetë nji fatkeqësì e madhe: vdekja e nânës. Desha t' i dal përpara ta ngushëlloj, por e parandjej se do të jetë në kulmin e dëshprimit; donte të qante për me shfrymun hidhërimin e math.

Si rrokulliset fati i njeriut të shkretë...! Atê, që përpara disa kohe e ke pamë si njerin mâ të lumtunin e botës,... mos u-çudit, kur ta shofish mâ të mjerin e të mjerëvet!

Kurse nji djalë si ai derth lot për vdekjen e nânës së vet, kafshon gishtat, ngren duerët drejtë qiellit e mbulon fytyrën me të dyja duert, ç' mund t' i bâjsh ?... Asgjâ. Dëshprimi i 'tij ka hypë në shkallën mâ të naltë e trondit nga thelbi zêmrën. Flet fjalë të pakuptueshme e të palidhuna nga nji herë ; të trondit shpirtin me fjalët e thekshme, të cilat mund të dalin prej buzve të njij jetimi. Sikur ta shifje ashtû filli n' atë natë t' errët, a nuk do të rreshqiste edhe ty, ndonji bulë loti...? Nikolla shkelte nepër vorre si nji hije, e cila kërkon të zhduket nga gjini i kësaj toke... Sa hapa bânte, aqë nëkime i vijshin në vesh, e thoshte me vehte se ky do të jetë rënkimi i nânës s' ême... Kështû djali fatzi dalë nga dalë u-largue dhe më humbi nga syt. Vetëm herë, herë diktohesh prej së largu, kur i u-vênte mbrapa ndonji xixillojë, e cila i delte përpara, i ndriste udhën e sikur donte me i thânë diçka...

* * *

Po binte ora shtatë e mëngjezit. Kur u-zgjova, u-gjeta në shtratin t' em. Sekur u-këtheva në shtëpí nuk e dij ; por mbaj mend se u-zgjova prej nji ândrre të keqe, e cila më shtiu të dridhunat në shtat. Ç' farë më kishte ngjajtë ? U-përpoqa me lidhun fijen e kujtimevet të shkueme. Por ândrra kishte qenë pasqyrimi i nji të vërtete. Më vojti mendja ke Nikolla, i cili mbeti i vetëm ndër të vetëm. Më patën thânë se i ati e kishte pasë lânë dy vjeçar, kur shkoi n' Amerikë. Ç' atëhere nuk u-kthye mâ. Sigurisht do të ketë vdekun n' atë vend të huej, larg votrës, larg familjes e larg djalit të vet, pa u-gjetun kush prej 'tyne me i mbyllun syt...!

Ky qe shkaku, për të cilin Nikolla nuk kishte njoftë veçse dashunin e nânës!

Po nashti që mbeti dhe pa 'tê? E aqë ma keq, pse ndodhi në shkollë, pa pamun me sy atë nânë, që nuk do të ketë prâjtë tue zânë me gojë emnin e djalit të vet të vetëm... Ka pyetun njerzit, që ishin prânë, pale do të vinte, ta shifte dhe nji herë, por askush nuk i përgjigjesh... Ç' ka me i thânë...? Ai qe larg nga syt e 'saj. Sa herë n' ândërr, n' atë shtrat vdekjeje i u-ka shfaqun përpara i biri. Ajo ka shtri duerët për ta shtrëngue në qafët, por kot... Fuqija i u-pre, fytyra i u-verth si dylli, e trupi po i dridhesh si purtekë. Syt i u-kishin felluem si dy gropa... Me gjithë këtê nji fuqì t' jetrë,... nji fuqí e hyjnueshme i epte zêmër asaj grueje të mjerë, sa me thirrun dritën e syvet, djalin e vetëm, të cilin e rriti me aqë mall e përgëdhelje...! Deri në fund të jetës i mbeti dhe pak shpirt, sa me nxjerrë fjalët e fundit: — „Eja,... o bir, se po shkoj... e dëshirueme... pa të pamë syt...! Eja... të puth... edhe nji herë,... se... po... vde..." —

* * *

U-afruan pushimet. Nxânsit e shkollës shkojshin e vijshin nepër fushë me qejf të math. Në fytyrat e 'tyne shfaqesh nji gëzim e nji kënaqsí e pamasë... Por ndër këta ka ndonji, të cilit nuk i qesh buza? Po, âsht nji, i cili për vite na kënaqte me kângët e bukra, që merrte natën e fundit të ndamjes. Buza i qeshte, pse do të shkonte si shokët në gjî ta nânës së vet... Po nashti ku me shkue? Kush do t'i delte ke praku i derës e ta priste si përherë? Kush do ta rrokte në qafët për me i thânë „mirë se erdhe"? Nj' ajo nânë qe për atê i vetmi

ngushëllim në botë... Në shtëpín e tij, ku mâ parë mbretnonte gëzimi e këndoishin plot me zoq, nashti ka rá nji hije e zezë... Qyqja ka ndërtue mbi pullas çerdhen e 'saj...

Kjo âsht ora e fundit. Do të ndahemi. Shokët na apin dorën e na thonë „Lamtumirë" Nikolla qëndronte i mbështetun në skaj të njij muri e vështronte me sy të ngulun për tokë. Kush e di se ç'po mendonte... Ra buria e automobilit. Ky âsht çast' i mbrapëm i ndamjes, e cila më duket e idhët, mbassi ka nji bashkim të pacaktuem... Nuk dihet si i ndoth njeriut...

Të gjithë shokët hypën në maqinë. Unë i përshëndosha me nji „udhë të mbarë". Nikollës u-afrova me i dhânë dorën. Ai nuk mundesh me më folë, mbassi nuk e lînte vaja; por më lëshoi në dorë nji copë letër e shkoi tue tundë kryet...

— „Ç' âsht njeriu? — thashë me vehte, si u-largue automobili e hapa letrën për ta këndue.

— „... Njeriu nuk âsht veçse nji lojë e fatit, shok i dashun... A nuk pata nji nânë?... Nashti s'e kam mâ, jam i vetëm e i mjerë. Vetëm më duhet me përballë vuejtjet e mjerimet në botë... A kam si të bâj ndryshe? Kjo qe lota e ime...

Ti e di se dashunija e nânës âsht e madhe Mos kujto se zhduket me vdekjen. Ajo rron e forcohet mâ tepër në shpirt. Por ai, që ka pasun nji nânë e nashti nuk e ka mâ, vetëm ai e ndjen thellësisht se ç' do me thânë dashuní nâne!... Atëhere do ta kuptoish shumë mâ tepër se nuk derdhen së koti lotët e njij jetimi...

Dudulja

Çudí si nuk ishte harruem édhe dudulja, e cila dikur merrte valle nëpër katund me shoqet e veta! Ma fort të rìt e fëmìt pritshin me gojë hapët vapën e Korrikut. Ndiejnë gëzim se do të shofin përsëri vajzën e panjoftun, kur të sillet ânës së kënêtës me kângë e valle.

Lajmetaret e para të prânverës na humbën nga syt. Manushaqet u-rralluen. Bilbilat fort rrallë ndëgjoheshin; zgjidhshin hijet e freskëta të lisave e atje ia thojshin kângës me zânin e 'tyne të dredhun. Veriu nuk frynte mâ si perherë. Vetëm në kohën e mbrâmjes çohesh nji fllad i kândëshëm, i cili lëmonte gjethet e pemvet e drithte valët e lehta të kënêtës. Arat kuqëloishin me të lashtat. Nëpër livadhet kositsit korrin barin dhe e lëshojnë palë palë për tokë.

Kjo âsht nji ndër ditët e nxêhta të Korrikut. Dielli u-ngrit në kupën e qiellit e me rrezet e veta të ndes si saç i kuqun. Në rrugët kâmbë robi nuk duket, veç disa barij, që mrizojnë gjâtë në buzë të ujit nëpër hijet e shelqevet, i bijshin më not kënêtës. Mbas pak kohe u-ndëgjuen nga kroi disa kângë. Prej andej nji trumë vajzash po vijshin me gëzim të math. Në mes kishin futë nji shoqen e 'tyne të mbulueme me qingla. Kurkush nuk e dinte se kush do të jetë dudulja e sivjeçme...

Ato u-ndalën prânë njij shtëpije, ku u-grumbulluen njerzija për me pamë. E zoja e shtëpìs,

si mbas zakonit, e stërkiti dudulen me uj. Kjo tundesh e shkundesh, vinte rrotull e përkulesh me belin e hollë tue lëshuem nga nji vështrim nëpër brimat e qinglavet. Të gjithë vijshin ré me kujdes lëvizjet e atij trupi delikat e të hieshëm; të duervet e të kâmbëvet, të cilat i lëviste me mjeshtërì e shpejtësì. Ishte me të vërtetë nji karximtare e rrallë; ... nji vajzë e mbulueme me qingla, si nji manushaqe e futun ndër gjemba. Në fillim e niste kângën të shpejtë si nji dallandyshe... e veç kur për nji herë e ndalte dhe e zbuste, sa me u ndëgjue. Nji vajzë e çuditshme me nji zêmër të rrymbyeshme e me nji shpirt të qetë... Kur të ndëgjoje atë zâ të bukur, do ta harroje vehten e do të ngjitesh ndër sheshet e gjelbërueme të parajsës, ku si thonë shkojnë hyrìt tue vallue hymnet e dashunìs...

Nji barí me fyell në dorë verente dudulen pa ia ndamun syt. Ajo e lâ karximin e u-afrue tek ai tue vështruem me âmbëlsí. I u-lut të merrte nji herë kângën " ... e mjera Tanë „. Ai vû buzët mbi fyell e nisi me i rânë për bukurí; por dhe dudulja i vinte mbrapa me nji zâ, që të prekte mu në thelbin e zêmrës!

— Nji historí e çuditëshme âsht kjo kângë, tha ajo; .. kam ndëgjue se Tana ishte e bija e njij bujku ... Thonë se ka dashnue bariun e 'saj ...

Në mbarim të këtyne fjalve gjindja u-shpërnda; seicili shkoi në shtëpín e vet, e vendi mbeti prap si i shurdhët e i shkretë. Po në këtë kohë dielli si nji kalorës zû të perëndojë. Muzgu u-afrue dalë nga dalë. Së largu tringëllishin zilet e kumbonat. Dhent tufa, tufa u-futshin nëpër vathe, ku

delshin gratë për t' i mjelun. Mbrapa vijshin cucat për me reshtun shqerrat, që blegërîjshin me gezim pas delevet, si fëmît mbas nânavet të veta !

* * *

Shumë ditë me rradhë njerzija nuk e nxirrshin nga goja dudulen. Gratë ndaleshin në krue shoqe me shoqe tue bisedue për historín e 'saj . . . E muerën vesh se âsht Bukurija e D . . . , mbretnesha e vajzavet të katûndit. Disa prej këtyne dijshin edhe dashunìn, që ushqente ajo për Saliun, nji djalin e fqijës së vet. Çuditeshin si mundi ai me fituem zêmrën e Bukurìs! Ajo, që nuk përfillte njeri e s' donte me ditë për kurrgjâ, si të bjerë aqë shpejt në lakun e dashunìs s' atij djali të rí?! A mund ta besojmë se ashtû do të qe me të vërtetë?.. Jo. Ato gaboheshin në gjykimet e veta. Dashunija e ktyne të dyve vlonte ç' prej kohësh përmbrênda pa u-shfaqun në sy të botës e as në syt e vet.

Fqinija qe e vetmja mënyrë, e cila u dha rast të njifen shpesh herë e të bashkohen qysh në vogëlí. Ç' atëhere nuk mërziteshin kurrë së ndejtuni bashkë ; përkundrazi ndjejshin nji kënaqsì të madhe, shumë mâ tepër se nji vlla me motrën e vet. Po jetoishin si dy lule të bukra e të njoma në nji saksì me nji lumnì të pakufishme. U-rritën. Atëhere mendimet e ndjenjat e 'tyne për shoqi, shoqin muerën nji ngjyrë krejt ndryshe prej të paravet. Atëhere flitshin si pa të keq, por nashti, kur gjindeshin ball për ball, faqet e 'tyne merrshin ngjyrën e trandafilit. I mungonte guximi për të shfaqun dashunìn e 'tyne. Kjo i bânte mâ tepër të rrinë me turp kundrejt njâni, t' jetrit e njerzìs Me gjithë kë-

tê të dy e ndjejnë se nashti janë mâ t' afërt, mâ të dashun e mâ të bashkuem...

Kroi i Thânës âsht vendi, ku takohen për-herë. Saliu lëshon dhent pyllit e shkon drejtë në krue. Atje pret të dashmen e vet, që vjen e mbush uj në çdo mbrâmje. Aty kush e di sa herë do t' i kenë hapun zêmrat e 'tyne...

Nji mbrâmje, kur dielli perëndonte tue kuqeluem faqen e qiellit me rrezet e fundit, erdhi vajza me nji dorje në krye e nji tufë manushaqe në dorë. Djali rrinte mbi gurin e kroit e vështronte çurgun, i cili binte poshtë si ar i kulluem... I zhytun fund e majë në pusin e mendimeve, prej kah nuk mundesh me dalë dot, nuk e dinte se për brijë e shëkonte plot me dhimbje shoqja e pandame e jetës së 'tij!... Bukurija i lëshoi lulet në prehën e u-fut me të shpejtë mbas njij shkambi. Por Saliu rrotulloi me nji herë kryet dhe e pa. Të dy buzëqeshën e si të rij nisën bisedimet e tyne, derisa ungrys... Kuer duel hâna bukuroshe me dritën e zbêtë, faqet e 'tyne ishin shumë afër... Ma sa mund të njehen yjet e qiellit, aqë mund të njeheshin të rrafunat e zêmravet të të rijve n' ato çaste. U-shikuen fellë ndër sy e u-puthën me afsh të math, sikur kishte me qenë hera e fundit, që do të rrijshin bashkë... E kush mund ta besonte se ashtu do të ngjante me të vërtetë...?!

Askujt nuk i bânte zêmra të ngrihesh e të shkonte. Dorja u-mbush e po derdhesh, e vajza s' ishte ndër mend ta hiqte...

— Natën e mirë, Sali... Nashti do të shkoj...

— Ah, Bukurì, qysh do të ndahemi na, që u-bashkuem kaqë fort? Mallkue qoftë ajo ditë... E

dij fort mirë se kjo âsht hera e mbrapme, që do të shof...

Ajo nuk mundi me i thânë kurrgjâ; por vû dorjen në krye e shkoi në shtëpì e dëshpërueme e me lot ndër sy...

– „O fat i njeriut...! Asnji përgjigje,... asnji fjalë nga buzët e 'saj të njoma. Kjo do t'ishte vdekje për mue, sikur të mos e shifje tue qamë. Prano-i, o zêmra e ime kto lot për fjalë...." –

* * *

Ç' e keqe mâ e madhe do të vinte për atë vajzë të mjerë...?! I ati e kishte fejue çë në vogëlì në Seferan, ke nji shtëpì në buzë të kënêtës së Mërhojës. Si shperblim kishte marrë prej dhândrit tridhetë lira, me të cilat do të bâhesh paja e nuses; por mjerisht ato të holla ishin harxhue me kohë!

Atëhere cuca nuk dinte gjâ e nashti nuk mund të kundrështonte vullnetin e dëshirën e t' et. Kështû e lypte zakoni i vendit. Prandaj Bukurija detyrohesh me përblue ndër vehte idhnìn e helmin pa gjetun ndonji mbështetje e ngushëllim, veç Saliut. Këtê nuk donte ta dëshpëronte. Të shkonte, të largohesh prej ândej : ky i dukesh shtegu mâ i mirë i shpëtimit. Por ku me shkue e si me jetuem? Kjo ishte e gjithë puna. Nga e keqja i vinte mendja rrotull të vriste vehten, por përfytyrimi i fytyrës s' âmbël të Saliut, që nuk i ndahesh or' e e ças nga syt, e zbuste vendimin e ashpër të 'saj. Sikur n' atë kohë t' i fuste kush ndonji plumb në krahnuer, ia falte gjakun e trupin, nji kaqë e mërzitëshme dhe e padurueshme i dukesh rrojtja.

* * *

A nuk âsht nji poshtërsì e madhe me marrë mbë qafë nji vashë për nji grusht të holla! Njeriu, krijesa mâ e naltë e natyrës, të shitet si kafshë, si në kohën e Faraonëvet?! Kto janë me të vërtetë poshtërsì të njerzvet të poshtëm, që nuk kânë të drejtë të mbajnë emnin njeri.

Martesa, e cila duhet të rrjedhi nga bashkimi i natyrshëm e i vetvetishëm i zêmravet, bâhet loja e pares dhe e pasjes...!!! Ku âsht bashkimi i thjeshtë? Ku âsht drejtësija e liria shpirtnore e njeriut...?! Të gjitha u-përmbysën!... Sigurisht ky fat do ta ketë pritë edhe dudulen e bukur të katundit t'onë... se nashti nuk e zê njeri mâ me gojë. Disa barij kishin pamë nji kasolle në mes të pyllit. Atje thojshin se hyn e del nji grue e panjoftun, e cila âsht e marrë... Por mbas disa vjetësh kasolla qe djegun e bâmun hi. Për fat të keq nuk u-pa asnji gjurmë, veç disa rrecka të vjetra të shpërdame... Kur të mjerëvet u shtohet dhe marrëzija, për ata nuk ka gjâ mâ t'âmbël se vdekja...

Ahmarrja.

„... Mirë thonë se gjaku uj s' bâhet". Kto i përsëriste gjithnji Dajë Shari tue ndejtun në qoshkun e odës me çibuk në dorë. Ré tymi i delshin palë, palë nga goja e fluturoishin larg, porsi mendimet e 'tij. Ai fliste rrallë por me vend; prândaj i math e i vogël e ndëgjojshin me bindje e dashunì. Pleqnija e kishte rrësbitun mjaft: flokët i u-kishin zbardhun si bora, e kurrizi i kishte dalë si shtâmbë. Me gjithë këtê n' atë fytyrë pasqyrohesh trimnija e burrnija flakruese e njij kohës së shkueme...

Kjo familje âsht shumë e vjetër dhe e përmendun në gjithë atë vend. Shtëpìn e patën mbrenda në katund, por ç' prej disa vjetësh ajo u-dogj për shkakun e disa vrasjeve...

Nji qind hapa larg nga buza e kënêtës së Shurit, në rrâzë të pyllit, naltësohet nji kodrinë e bukur e plot me blerim. Në majët âsht ngrefun nji kull'e bardhë. Kjo ishte shtëpija e ré e Dajë Sharit. Nga barku i 'tij nuk pat mbetë t' jetër ngushullim veç nji djalë i vetëm, Tafili... Të tjerët u-shuen krejt...

Syt e plakut nguleshin pa u-ndamë drejtë të birit, e shpesh fliste me vehte: – „te ky e kam mbështetun gjithë shpresën. Unë u-plaka. Nuk ma rrok mendja ta korisi shtëpìn e fisin... Herët ose vonë do ta marrë ndonji ditë gjakun e vllait..." Sa herë shtroheshin në mbrâmje rreth votrës plaku vrânte vetllat e fliste me sy të ngulun për tokë:

– Ndëgjo, o bir: âsht turp të presish prej meje, që kam nji barrë thîja në krye... Mos harro... Ai e kuptonte se ku rrifte çekiçi i t'et... Nuk kishte lânë mbas dore gjithshka. Jo. Fjalët „vlla,... amanet gjakun..." i kumboishin si zile e krisun në vesh. Kto ia çoishin gjakun peshë, sa i ngrihesh dell' i ballit përpjetë. Mirpo ç'atëhere shkuen shumë kohë... Tafili as nuk kishte ndër mend me la borxhin e vet... Ashtu shfaqesh në syt e botës. Njerzija përpiqeshin me rrëmue ndonji send e me zbulue diçka, por deri atëhere nuk mundeshin me zbulue asnji gjâ...

* * *

Nashti u-mbushën dy vjet që u-kthye Tafili nga ushtrija. Qysh prej ditës së parë karakteri i 'tij nisi me u-ndërrue kryekput. Ma të shumtën e herës rrinte mendueshëm në vetmí: donte me vendosun nji send. Dita, ditës kush e di sa ofshe i delshin nga fund' i zêmrës. Siellte ndër mend mbrritjen e vet në shtëpí, e disa lot të nxêhtë i rridhshin nga syt.

Shumë nga katûndarët thojshin se âsht i pazoti dhe i dobët e nuk e di se ç' do me thânë gjak. Ai i duronte të gjitha. Disave u shkonte ndër mend se do t' i ketë ndodhë diçka... E ashtû qe me të vërtetë...

Ishte nji mbrâmje e bukur pranverore. Dielli sa po humbiste nga horizonti i ynë. Nata me pëlhurën e vet po mbulonte pak nga pak gjithë natyrën. Nji fllad i hollë lëmonte lehtazi barin e gjelbërt të livadhevet e të lashtat, të cilat lëkundeshin porsi valët e vogla të kënêtës. Zoqt qenë futun nëpër çerdhe; vetëm aty, këtu kânga e ndonji zogu,

i cila ka harrue folén, përzihesh me fërfëllimin e gjethevet të lisavet e shushurimën e ujnavet. Me këtë muzikë të bukur të natyrës bashkohesh dhe nji kângë t' jetrë mâ e butë e mâ e thekshme... Nga fellsina e pyllit kumbonte nji zâ i permallshëm... Prej ândej duel nji djal' i rì, i cili dukesh se vinte nga nji udhtim' i largët.

U-drejtue nga Gurrza të ndalet sa me shue pak etjen. Aty gjeti nji vajzë të huej, e cila mbushte vozën me uj. Mbassi e pa se fytyra e 'saj u-bâ ngjyra, ngjyra, i tha:

— Mos u-tremb, moj vashë. Jam nji udhtar i liruem nga shërbimi ushtarak. Rruga më suell m' undalun në këtë krue... A më fal nji bulë uj?

— Merr poçen e pi sa të duesh.

— Po unë e due prej teje...

Katûndarja e ré, e skuqun në fytyrë, mbushi poçen e ia dha.

— Sa ujt' e âmbël qenka...! Këtu vjen e mbush për natë?

— Ajo âsht puna e ime. Ti pse pyet?

— ... Se qenke e bukur dhe e pastër si ujët e këtij kroni...!

— E bukur a e shëmtueme jam për vehte, jo për ty. Pi uj e mos u-tall me mue...

Me të ndëgjuem këto fjalë, gjithëkush do ta besonte se zêmra e asaj vajze âsht e pazbutëshme dhe e paafrueshme. Por në zâ kuptohesh se ato fjalë, nuk i nxuerr me gjithë mend; në syt e mëdhej e të kaltërt t' asaj flakëronte nji rreze e fortë dashunije... Ajo ndjente nji tërheqje e nji simpathi për atë udhtar të panjoftun.

Ai e pyeti përsëri:

— Si të quejnë, moj vogëlushe?

— Ç'të duhet tyj?

— ... Se do të ruej në zêmër bashkë me bukurìn t'ânde të hyjnueshme...

— Selime... Ç'kërkon mâ?

— Ah, sa emën e kândshëm...!

— Shko nashti, të lutem, shko; ndiq rrugën e më lên të qetë të mbush uj...

— Do të shkoj,... do t'largohem... Mos u-mërzit. Lamtumirë, vashë e dashtun...!

Ajo, e frymëzueme dhe e ndezun prej fjalëve e prej shkëndijave të dashunìs, e cila rrithte nga zêmra nëpër syt e bukur të tij, nuk mund të rrinte pa i folë:

— Ah, më paç më qafë...! Ndal-u, ndal-u, ku shkon...? Më plagose zêmrën e ma le shigjetën mbrênda e nashti kërkon me u-largue prap si i huej?

— Të rri pra nji grimë prânë teje, prânë gjûnit t'ând?

— Ul-u ku të duesh,... por vetëm m'u-shfaq. Kush je ti, që më rrëmbeve qetsìn e parë të shpirtit t'em...?

— Pse më do, moj pullumbeshë, pse më kërkon? Ma mirë mos ta dijsh. Merr me mend sikur pe nji ândërr të gëzueshme, e cila nuk merr nji fund... Kështu do të mund të jetojmë bashkë në nji lumnì të përjetëshme...

— Jo, jo; duhet të njof me doemos!

— Atëhere po më shtrëngon të mjeroj si vehten...

— Në ke dashunì e dhimbje për mue duhet të ma thuesh. Due ta dij si vdekjen...!

Djaloshi u-ngrit me nji herë në kâmbë. E push-

toi Selimen për mezi dhe e puthi me nji nxêhtësí të patregueshme, me nji pasion të math në faqet e kuqe si trandafili... Mandej u-afrue deri në buzë të Shurit. Aty ishte nji lundër e vjetër. Ai hypi nalt e filloi me lundrue me të dy lopatat.

Vajza e shkretë e përcuell qe te buza, tue i u-lutun t' i tregonte emnin:

— Të lutem, o djalë, mos më lên kështû në mes të vuejtjeve e të dyshimit...!

— Rri me shëndet, pra moj vashë e dashun... Mbaj-e në zêmër Tafilin, gjaksorin e shtëpís s'ate... E lundra çante dalë nga dalë ujnat e Shurit tue u-drejtuem nga kulla e bardhë, në bregun e përtejshëm të kënêtës së vogël...

* * *

A nuk do të pyesi ndokush se pse duhet të rrojshin të panjoftun për shoqi, shoqin kta dy të rij? Se kështû qe përmbysun kupa e fatit për ata; kështû desh e thanmja e 'tyne... Ata qenë dy të rij nga shtëpijat e para e fisnike të vendit... Por gjaku, detyra e ahmarrjes, i ndante si nji mal i naltë e i egër ç' prej shumë vjetësh. Sa të lumtun e fatbardhë do ta shkoishin jetën, sikur të kishin lemë prej nji babe e nâne t' jetër...!

Kjo âsht arsyeja, që në zêmrat e atyne të rive bashkë me dashunín u-zgjue dhe përbuzja e mënia..., dëshira e gjakut!

Dy duer të forta e të padukëshme si njâna, t' jetra e tërhekin Tafilin në drejtim të përkundërt; por cilën të rrokij? Dy mendime vlojnë e luftojnë në trûnin e 'tij, por ai nuk di cilin të pranojë... Qëndroi për shumë kohë në nji dilemë, e cila dukesh sekur nuk ka asnji zgjidhje. Asht për t' u-

çuditun me nji ksisoj karakteri, me nji ksisoj zêmre prej guri... Perse të mos mundesh ai pasion i fortë ta ndalojë furín e gjakut...? Kjo për atê ishte nji gjâ e pamundëshme. Dashunija dhe gjaku ishin të dyja të forta. Tafili qëndronte në mes tue mos vepruem as për njânën prej atyne. Si të sillesh? Si të vepronte? Ai ndodhesh në nji gjendje, në të cilën nuk mund të zgjidhte asnji rrugë veprimi...

Në nji kohë u-shfaqën përpara syvet të djalit dy fytyra të zbêta e t'errta si dy hije... Njâna i thoshte: — „mos... se më vret mue,... vret zêmrën t'ême..." E t'jetra: — „të lumt, vlla...! Gëzo-u me bijën e gjaksit t'ând në prêhën! Përgëdhel-e, duej-e...; shit-e, shit-e gjakun e vllajt,... se për ty..." — Kto fjalë i rânduen si gur mullîni në shpirt. M'ânë t'jetër plaku ishte i sëmundë fort. Këtê nuk donte ta shifte as me sy; e kishte nxjerrë kryekput nga zêmra... As ky nuk qe pamë mâ prânë shtratit të babës së vet...

... Por nji natë u-ndëgjuen nga pylli dy krisma pushkësh të njimbasnjishme... Mbas pak here ia çatisi Tafili në shtëpí, i zbêmun nga fytyra. U-afrue prânë shtratit të babës së vet dhe i foli: — „O atë i dashun, mos më mallko... Unë e mbarova detyrën e idhët: e mora gjakun e vllait..." —

Plaku e puthi të birin në ball e i tha tue dhânë frymën e mbrapme: — „Do të shkoje me nji tângë në zêmër, o bir... Nashti... po vdes... i... qetë..." —

Mjerimi mâ i math në këtë botë âsht për atë që rron... Tafili i vû pasqyrën shpirtit të vet e vështronte se aty ishte ngulitun emni: vrasës. Kjo ishte nji njollë e pashlyeme për atê. Ma tepër se çdo gjâ e mundonte ndërgjegja e vet; prandaj nuk

donte me i u-shmângë drejtësìs njerzore. Ai donte me gjetë dënimin e meritueshëm dhe e priste...

Gjindarmeria e gjeti në shtëpì, e zû. Drejtësija e çoi në burg!

* * *

A nuk na vjen ndër mend sa kohë ka shkue, çëkur u-zhvilluen ngjarjet t' ona të fundit...? Umbushën plot pesmbëdhitë vjetë. Nji kohë me të vërtetë shumë e gjatë. Sa ndryshime do t' kenë prûmë kto vjetë, të cilët shkojnë kaqë shpejt si ujt...! Kush e di se në ç' hall do të jetë e mjera Selime...? Qëkur e gjet vrasja e babës, ajo u-vesh krejt me të zeza e nuk çeli gojë fare për martesë. I vllai u mundue mjaft me i mbushun mendjen, por ajo ngulte kâmbë në vendimin e 'saj. Priti mâ se nândë vjet; asnjeri nuk e dinte pse priste, veç të vllait. Ai e mundonte shpesh me fjalë të ashpra: — „Hiq-e mendjen prej 'tij... Ai do të kalbet atje në burg të qytetit... Dhe në daltë, mos kujto se do të rrojë i gjallë me tyj..." —

Së mbrapmi Selimja u-shtrëngue t' i përulet fatit..., se shumë herë ky na drejton krahun. Nuk ka mâ se gjashtë vjetë që u-martue. Bukurija e 'saj e rrallë e bâni me rá në nji derë të pasun e bujare. Burri e donte me kryet e përpiqesh të bânte ç' mos, për me i larguem atê të shkueme fatkeqe; por ishte zor' i math shumë...

Atë natë qe dimën i fortë. Bora, princesha e bardhë e malevet, kishte zbritun deri poshtë, ndër kodra e fusha. Gjithë natyra kishte veshun rroben e dimnit. Ndër këto ditë për çudí sillesh poshtë e përpjetë buzës së Shurit nji burrë i huej. Nuk dëftente fort i vjetër, por si dukesh, do t' ketë vuej-

tun shumë. Në të pamë të shtinte si frikë. Fytyrën e kishte shumë të zbêtë, flokët të gjatë e rrobet e këpucët të grisuna krejt. Ai ngjante si njeri i dalun prej fundit të skëterrës.

Gratë, që shkoishin me la rrobe në kênêtë thojshin se do të jetë ndonji lypës i ngratë! Nji ditë ai po shkonte rrugës, rrâzë gardhit, e u-fut në strêhën e shtëpís së parë, që ndodhesh aty. Me bishtin e syut pa dy fëmij, të cilët po luejshin n'oborr me toptha bore. Nji djalë e nji vajzë, si dy êngjëj të zbritun nga qielli! Lypësi, se ashtu i thoshin, rrinte me frikë se mos e diktojë kush... Fëmít e vegjël e panë me nji herë. Ata së pari u-trembën, por mbasandaj rêndën të dy ke dera ta pyesin se ç'ka donte ai lypës i mjerë.

Çuni, si mâ i math, i foli:

— Pse rri këtu, o dajë? A don bukë?

— Jo, fëmij të dashun; ju falem nderit.

— Ti po dridhesh e na dukesh se mërdhif... A vjen të ngrofesh në zjarrin t'onë?

— Jo, jo... A keni nânë?

— Po, nâna po bân gati darkën.

— Si e thërritni ju atê...?

— Selime..., u-përgjegjën fëmít me nji gojë.

Fjala e mbrapme e shpoi si nishter zêmrën e venitun t'atij burri fatkeq. Atë ças mbushi syt me lot e i muer të vegjlit në gji tue i mbushë me të puthme. Ata mbetën si të shtângun e u-mallëngjyen për së tepërmi, gati sa nuk u-shgrefën në vajë...

— Ti po qan, o dajë?! Ç'pate?... — Mirpo nuk pritën me marrë ndonji përgjigje; zâni i s'âmës, e cila duel në dritare, i thirri fëmít e i shkëputi nga krahat e lypsit... Kur hapi syt ai, nuk pa veç due-

rët e veta bosh dhe borën, e cila kishte fillue me ramun si flokë...

Nga dritarja fëmít, tue u-futë në gjî të nânës së 'tyne, tregoishin me gishtat e njomë atë burrin e huej, që i puthi me mallëngjim e me lot për faqe...!

Prita.

Për herën e parë e pashë Fifen ke po shkonte në krue. Më patën thânë se âsht vajza mâ e bukur e katûndit; ashtû ishte me të drejtë. Ajo nuk ngjante si katûndaret t' jera; ndryshonte mjaft nga bukurija e sidomos nga sjelljet. N' atê mblidhesh nji bukurí e rrallë me nji thjeshtësí të madhe. Kishte dy sy të zes e të mbëdhej, të cilët i lëshonte kahdo pa ndrim e pa turp; nji shtat të gjatë si selvi e nji bel të hollë. Jeleku i zi i rrinte puthtisun pas mezit, sa i dalloheshin të ngritunat e gjîjvet. Lija e bardhë kinda, kinda i binte deri në fund të kâmbëvet; përpara mbante nji bokshe në vênd të përparjes së qytetarkavet e në krye lidhte nji lëvere, e cila i ndehesh mbas shpine deri ke mez' i kofshëvet. Kjo ishte veshja e 'saj e zakonshme.

Dervishët thonë se nuk trazojnë njeri. Mirpo ajo të prishte mêndjen, të bânte me doemos që t'i flisje:

— Ku po shkon?

Asnji përgjigje... Çudi! Ajo më bishtnoi rrugën e nuk më tha kurrgjâ. Sa u-largue dhe më humbi sysh, vetëm nji herë rrotulloi kryet me shikue mbrapa. Do të thoshje se âsht shumë kryenaltë... Ka të drejtë, kur vetë kjo natyrë e madhe e ka gatue për nji kryevepër bukurije!

Nji fjalë, nji lëvizje, nji buzëqeshje e 'saj mund të tërhekij e të robnojë çdo zêmër, sado e padhânun me qenë!... Por njerzija flitshin se ndonji ditë nuk

do të marrë ndonji fund të mirë jeta e ksaj vashe..., e gjithë farë mendimesh fluturoishin nepër gojë të gravet të katûndit...

* * *

Atë vit verës bâni shumë vapë. Livadhet, të cilat dukeshin si det prej barit të skuqun, duheshin korrë.

Njerzija tufa, tufa në mes t' atyne fushave të gjâna punoishin me kângë e gëzim. Kositësit me veglat e 'tyne korrshin barin dhe e lëshoishin fije, fije për tokë. Burra e gra e vajza me cifurqet e mblidhshin dhe e bâjshin kapas e mullarë. Në mes të kësaj turme nji bukuroshe e vogël vinte rrotull si nji pullumbeshë, e cila fluturimthi kërkon të gjêjë çerdhen e mallit të vet...

Nga fundi i livadhevet njizet e disa burra punoishin në postat porsi maqinë. Në krye të postatit ishte nji djalë i shëndoshë me flokë të zes e të dredhun. Me llânat e përveshuna deri te bërrylat, ç' prej ku ia kishte skuqun dielli, lëvizte cifurkun, me të cilin mblidhte me nji shpejtësí të çuditëshme kapëzat e barit. Kishte nisë nji kângë të bukur, që të thekte zêmrën. Shokët i vijshin mbrapa me zâ t' ulët. Puna po shkonte mbarë e gjithë gas. Do të kujtoje se notojnë në nji det të pasosun lumnije, të cilën nuk besoj ta ketë shijue kurrë ndonjë zotní me gjithë të mirat e Zotit.

– Mos u-ngut, Skënder, se na u-lodhëm... – i folën shokët njij zâni, e të gjithë ngulën cifuqet e filluen me qeshun. Disa drodhën nga nji cigare, e tymi shkonte si mjegull përpjetë.

Ma përtej dy sy të zes të njij vajze drejtohen

pa da nga Skënderi. Vetëm atij i tregojnë se e njofin dhe e duen shumë...

Në mbrâmje bari u-mbarue së mbledhuni. Argatët me kosat e cifurqet ndër krahë u-kthyen nepër shtëpija.

— Do të shkoish dhe ti, Skënder...? — e nji dor' e butë u-mbështet e u-huth rreth qafës së 'tij. Djali rrotulloi kryet: u-çudit kur pa Fifen, vajzën e bujkut, të cilit i mblodhën barin atë ditë.

— Ç' të pres? A nuk e shef se u-ngrys?

— Pun' e madhe...! Nashti del hâna bukuroshe të na ndriçojë...

— Do të shkoj, se më presin...

— E kush përveç meje?

— Fife, çuditem prej teje! Nuk më ke folë ndonji herë kështû...

— Nji ke po të flas këtë natë... A nuk të mjafton?

— Më thuej çiltazi ç' ke me mue?

— Dashuní... — tha ajo tue mbështetë kryet në krahnorin e 'tij. Kësisoj bisedimi i 'tyne nuk do të merrte fund, deri sa nji „natën e mirë", që duel nga ato buzë të njoma, i ndau tue u-drejtue si dy hije nëpër shtëpijat e veta.

* * *

Ke Tre Vidhat delte shpesh Skënderi tue lëshuem bagëtín shpatit të malit. Andej priste gjithnji të dashmen e vet. Kështû po jetoishin disa ditë të lumtuna si ato, që ruen Zoti për profetët e vet...

Si përherë priti dhe këtë mbrâmje, por Fifja nuk u-pa fare. U-ngrys. Cipa e zezë e natës mbuloi gjithë natyrën, e cila ra në nji heshtje qetsije . . . e vorri. Vetëm bariu i ynë me fyellin e vet shpreh-

te dufin e zêmrës, të mbushun me nji dashuni thjesht të pastër. Tringëllima e zilevet i vinte mbrapa, e kështû ngjante si nji kângë shumë e bukur dhe e kândëshme... E pa, se atë natë po priste kot, mbassi bukuroshja e 'tij nuk po dukesh. Dhent pak nga pak u-futën nepër pyll; përmbrapa shkonte bariu me kërrabën në dorë... Mbas disa çastesh nuk u-pa mâ tufa e bagëtivet, veç së largu sa të vinte në vesh kumbimi i zilevet të 'tyne....

* * *

Le të shkojnë pra nji herë në shtëpín e Fifes të shofin se ç' bahet... Prej kroit ngjit-u në nji rrugicë gjarpnushe e do të hypish në nji kodrinë të bukur, të veshun me blerim e me pjergulla e pêmë të gjithfarëshme. Në majët duket një shtëpí, rreth së cilës janë ndërtuem me mjeshtëri disa korroneca misri. Kjo âsht çerdhja e bukuroshes s' onë.

Përpara shtëpís hapet nji shesh i mbuluem me bar të njomë. Në mes gjindet nji dardhë e madhe, nën hijen e së cilës mund të shlodhesh e të prehesh pak... Prej ândej shtrij-e synin mbi kënêtën, e cila si nji pasqyrë e madhe përkthen rrezet e diellit të kësaj mbrâmjeje...

Fifja do të jetë mërzitun shumë. Kishte dalë në rrâzën e dardhës; shkatërroi gërshetat e po krifesh. Rrezet e fundit të diellit bijshin mbi tufat e arta të flokëvet, të cilët fëllimi i mbrâmjes ia ndente palë, palë nëpër supe e për mbi gjînin e njomë...

— „Ah, thoshte me vehte, duerët e buta të Skënderit i përgëdhelin mâ leshën flokët e mij, sa ky fllad i kândëshëm... Sikur të jetë në këtë ças prânë meje e të më shofij kështû si jam..." — Në

kto fjalë e sipër dy burra të huej me armë shkuen rrâzës së gardhit të shtëpís. Ata po ecshin tue biseduem me zâ t' ulët, deri sa mbërrijtën në skajën e rrugës. Aty u-ndalën nji grimë e nisën me kuvendue prap me zâ t' ulët; fjalët e 'tyne mezi ndëgjoheshin.

Fifen se ç' e shtynte m' u-ngritun prej vêndit. Me flokë të shprishun duel nga kopështi e u-mëçef mbas gardhit. Me gjithë që i dukesh nji punë e keqe, mbajti vesh se ç' ka flitshin ata dy burra të huej.

— ... Ai e harroi gjakun, ... vrasjen që u-bâ ke Ura e Gjolit!

— Gardhi kalbet, ... por hasmi jo ...

— Sido që të jetë nesër në mëngjes, sa të zbardhëllojë drita, do ta presim ke Tre Vidhat. Andej e kanë pamë shumë herë me bagëtí ...

— Zoti na e prûftë mbarë, ... — tha t' jetri dhe u-ngritën e shkuen, mbassi u-err.

Vajza, e cila qe mbas gardhit, i ndëgjoi të gjitha fjalët. Kur zûnë me gojë vrasjen që u-bâ ke Ura e Gjolit, ajo u-kujtue me nji herë se për cilin flitshin ... U-bâ dyll' i verdhë e po dridhesh si gjethe plepi nga frika e nga tristimi ...!

Ata dy burra të huej kërkoishin gjakun e babës së 'tyne ke Skënderi, mbassi i ati i këtij kishte vdekë disa vjet mâ parë. Po ç' faj kishte ai djalë i rí? A po mos bâni ai vetë ndonji vrasje? Gjithëkujt kto do t' i duken zakone t'ashpra e të forta, krejt të çuditëshme! Mëkatet e prindëvet i bajnë e i lajnë fëmít e 'tyne, deri në të tretin e të katërtin bres ...

Nji kto mendime po zijshin në trûnin e Fifes, e cila në këtë ças nuk dinte se ku gjindesh. U-bâ

si e hutueme dhe e prishun mendsh. Mendonte si me gjetë ndonji rrugë shpëtimi për të dashunin e vet; por si të vepronte...? Kur i shkoi mendja se mund ta vrasin mbas shpine, në pritë, i u-drith këmisha në shtat... – „Sa poshtërsí, fliste me vehte;... O Skënder..., Skënder..., a e din ti se ç'farë laku i poshtëm po të thuret mbas shpine...? !" – As veshëvet të vet nuk i besonte; nji kaqë u-trondit prej fjalvet t' atyne burrave. Nuk dinte se nga me i mbajtë; po dridhesh si purtekë. – „O natë e zezë, thoshte, sa mâ shpejtë shporr-u...! Deri atëhere, O Zot, mbaj-e dorën e gjaksorit!" –

Njerzit e shtëpís shtruen darkën. E âma thirri Fifen, por ajo nuk shtiu as nji kafshatë në gojë.

– Nuk due, nânë... Nuk më shkon.

– Ç' farë ke, moj bijë?

– As unë nuk e di... Nuk e ndjenj mirë vehten.

E âma e këshilloi të flînte, se mund të qetsohesh. Po ku kishte gjum për syt e 'saj? Zêmra i rrifte me shpejtësí të çuditëshme. Ma sa flên lumi, aqë mund të flînte dhe ajo atë natë... Shkuen kështû disa orë të tristueshme. Mbasandaj vajza mbylli syt pa dashun. Por nuk shkuen as dhitë minuta, veç kur u-zgjue si e dalun mendsh. Në lulen e gjumit të parë nji ândërr e keqe e ngriti me tristim: i u-shfaq me fytyrë si të zbême nji djalosh i hieshëm, i cili donte me e pushtue pahirë për mezi... Ajo i nguli me gjithë fuqí nji thikë në krahnuer! Si dha shpirt kufoma e 'tij e gjallë hapi derën e vorrit e hyni mbrenda tue tërhekun dhe atê me vehte...

– O Zot, ç' âsht kjo ândërr e tristueshme?! Ndoshta ndonji paralajmim i njij fati të zi!

Fifja, me të thânë kto fjalë, u-vesh me të shpej-

të. Nxuerr kryet me nji herë në dritare: sa kishte nisë me zbardhëllue drita.

Ajo muer vozën në krye, kinse do të mbushte uj e u-drejtue rrugës për ke Tre Vidhat. Nuk shikonte mâ se ku shkelte; nuk i zîjshin kâmbët dhé. Sigurisht po ta shifte kush, do ta besonte si të çmendun ose ndonji xhinde, e cila rênd, për m'u-futun në hijet e pyjevet, kur agon drita e mëngjesit...

Disa tufa dhensh po kullotshin aty pari. I njofti. Njofti dhe ogiçin me kumbonë të madhe, që e puthte, sa herë rrinte ândej me të dashunin e vet. Mbajti vesh për nji grimë... Ma përtej u-ndëgjonte zâni i fyellit, të cilit i binte Skënderi, mbështetun mbas njij lisi... Atëhere Fifes i u-shkrî zêmra; lâ vozën në krue dhe u-turr me të shpejtë ndër krahat e 'tij.

— Fife, ti këtu kaqë herët?! A po mos të shof në ândërr...?

— Nuk je aspak n'ândërr..., por më ndëgjo! Oh nashti le të na vrasin të dy, po deshën...

— Vajz' e âmbël, ç'flet kështû?... Nuk të marr dot vesh...?!

— O drit' e syve të mij, më ndëgjo! Ti nuk e di se ç'farë laku të poshtëm po të venë mbas shpine... Duen me të vramë në pritë... A e beson se syt e mij nuk u-mbyllyn gjithë këtë natë...? I pashë me syt e mij; pashë dy vetë me armë, ata të kërkojnë... Kishjem frikë për tyj.... Kishjem frikë për jetën t'ânde! — Në ketë kohë ajo i tregoi të gjitha ato që pa e ndëgjoi.

— Sa njerës të poshtëm! Aní, le të vijnë, se do t' i pres ashtù si e meritojnë...

– Jo, Skënder! Po më deshe mue, ti duhet të shkoish prej këndej. Sa për mue do të të gjêj, kudo që të jeshë...

– Aspak, e dashun! Atë nuk mund ta bâj kurrë... A nuk më vlon dhe mue gjak ndër dejë...? Nuk jam aqë i dobët e i poshtëm, sa më kujton ndoshta!

– Ah, Skënder, të due shumë; të due me shpirtin; nga dashunija t' i them kto të gjitha...

– A mund t' i shpëtojmë fatit...? Por ata mos kujtojnë se do ta nxjerrin qëllimin e 'tyne mbë krye aqë lehtë, se unë nuk do të flêj. Po me duert e mija do ta paguej shumë shtrêjt gjakun t' em! — Deri sa mbaruen fjalët ndejtën të dy të përqafuem; së fundi u-ngritën e i dhanë dorën shoqi, shoqit.

– Ruej-u, Skënder, e rri me shëndet!

– Mos u-tremb, vajz' e dashun! Të mirë u-pafshim...

* * *

Nuk shkuen mâ se dy javë. Disa gra e vajza të katûndit u-nisën herët në Gradishtët për me mbledhun thâna. Secila kishte marrë nga nji shportë me vehte. Me këto kishte vojtun dhe Fifja. Si hynë nëpër thânishtët, e cila dukesh si pyll i dendun, ajo u-nda prej shoqevet e fill në pik të rêndës shkoi atje, ku shkonte përherë... Atje gjeti atê, që donte ajo...

– Pse erdhe, Fife...?

– Të kam prûmë disa thâna t' âmbla...

– Po mâ?

– ... Dhe zêmrën t' ême, po e deshe...

Si dy të rij plot me shpresa e ândrra të bukura, harruen të shkuemen dhe u-sheshuen prânë

njij lisi tue kuvendue me âmbëlsí për t' arthmen e 'tyne ... Veç kur befas, si rrëfé për s' këthjellti, u-shprazën nga pylli katër pushkë njâna mbas t' jetrës ...

– Na vranë ... gjaksorët ...! - foli vajza dhe u-shtrî si e vdekun për tokë ...

– Delni në shesh të burravet, o vrasës të poshtëm, o vrasës të mallkuem! ... Kështû nuk vriten burrat ...! – Të dy gjaksorët, mbassi e kuptuen se e vranë fare hasmin e 'tyne, duelën nga ferra, ku qenë futun. Mirpo Skënderi me nji shpejtësí rrufeje, tue qenë i plagosun për vdekje, shtiu pesë a gjashtë herë kundër atyne e i lâ të dy pa frymë në vend.

Kështu trimi i ri e pagoi shtrêjt gjakun e 'tij e të dashnores së vet. Gjaku i rrithte curril, e nuk mund ta ndalontę. – "A ka mâ tepër se vdekje!„ – Ketë tha e pastaj u-shtri prânë vajzës e i foli me nji zâ të fikun: – "Ngrej-e kryet, ... Fife e dashun, ... të shofish ... se si luftòjnë burrat ... e si merret ... gjaku ... i ynë. ... „ –

– Ah, ... o Skënder, ... due të më fusin ... në nji vorr ... me ... tyj ...

Gratë e vajzat, të cilat qenë tue mbledhun thâna, i ndëgjuen të gjitha pushkët, që rane ke Tre Vidhat ... Disa prej 'tyne lëshuen shportat e u-turrën me nji frymë drejt' e atje. Por atëhere ishte shumë vonë ... Ato nuk panë t' jetër, veçse shpirtnat e pastër të dy dashnorvet të mjerë, ke fluturuen nalt në qiell ...

Manushaqja e zezë

PJES' E PARË

Ato ditë merre fund jeta gjashtëvjetore e shkollës për na. Ndryshimin, që bâmë gjatë kësaj kohe, e kuptoishin të gjithë. Dita e parë me këtë të fundit çquejshin si nata me ditën. U-njoftëm me ata, për të cilët nuk na shkonte mendja kurrë . . .

Nashti detyra e fati na shpërndanë e na hudhën nëpër viset e ndryshme t' atdheut. Seicili prej nesh mbylli në zêmrën e vet kujtimet e âmbla e t' idhta t' asaj kohës së shkueme. Kur i lâmë shëndet njâni, t' jetrit, në nji bankë gjeta disa letra, të cilat përmblidhshin kujtimet e vuejtjet e dy shpirtnave të lirë e të pastër . . .

4 Maj, 193 . . .

Shok i dashun, po mbushen gjashtë vjetë, që kam ardhë në shkollë. Këtu njofta shumë, por nuk i kam të gjithë shokë; këta i zgjeth si mbas mendjes e zêmrës s' ême. Ti e din fort mirë se shoqnija e vërtetë âsht, kur dy vetë pajtisen me ndjenjat e mendimet e 'tyne. Vetëm kështû mund të shkojmë e të rrojmë në nji lumní të pakufishme; dhe malli i vërtetë rrjeth po nga bashkimi i zêmravet dhe i mendimevet.

Sa për mue mos pyet; nuk e dí se ç' kam . . . Janë disa, që më mërzisin tepër në të folun; duen me zbrazun gjithë kronin e dijes e mbeten pastaj si kallam i çamun. Nga nji herë nuk mund t' i duroj; i lâ të flasin e dal të shëtis nepër ullishtë nga

Shin Thanasi. Prej ândej shtrîj synin në fushën, që kam përpara : due të pushtoj çdo bukurí, çdo sênd me syt e mendjes ; por nuk mundem, nuk jam i zoti.

Aty, këtu, duket ndonji lulkuqe, e cila lëkundet bashkë me valët e grûnit, si nji bark' e vogël në mes të detit të pasosun . . . Atëhere si të mos lëkundet dhe zêmra e ime e vorfën . . . ? Kur nuk dal të shetís e të vështroj natyrën, e ndjej vehten të ndryeme si në nji burg prej zjarri.

Ti duhet të më besoish, mbassi ma din deridiku shpirtin . . . Nuk duhet të më qërtoish e të më thuesh se ushqej fort ndjenjat e se do të më lânë pa punë. Me gjith' atë unë t' ap të drejtë, mbassi âsht nji qind herë mâ mirë të mos ndjejsh fare se sa diçka e të mos mundesh me bâmë kurrgjâ. Si të mos jemi fatkëqij e të mërzitun? Kur nuk jam i lirë të flas të drejtën e të vërtetën, që shof, më vjen sikur litari më shtrëngon fytin, mirë se nuk plas ; kjo âsht mâ e keqja ndër të gjitha . . .

Për këtë herë mjafton me kaqë, se po bije zilja e bukës . . .

15 Maj . . .

Harrova të them se më pëlqen me shetitun gjithnji vetëm ; dëshiroj me ndejtun i vetmuem në gjînin e ktyne bukurive, të cilat më rrethojnë. Kush më shef, më kujton si të marrë. Me të vërtetë disa thonë se të marrët e të mençunit rrojnë në vetmí. Unë nuk e dij se me cilët hyj: me të parët a me të dytët . . .

Për t' u-çuditun âsht me njerzín! Çdo punë ose veprim, që mund të bajë njani e që nuk e kanë nisë të tjerët, e quejnë çudí ose marrëzí . . . Këtê

e provova me nji shoqin t' êm, i cili për herën e parë po dilte me shetitun krahë për krahu me zojën e vet deri nga lulishta. Shumë njerës i kishin ngulun syt tek ata ; gjithëfarë fjalësh përtypshin nëpër gojë. Si ky rast ka edhe shumë të tjerë.

Kjo vjen prej veprimit, që ushtron forca e zakonevet të para ndër popull ose prej egoizmës, që ka çdo njeri, të cilit me zor i pëlqen ndonji veprim i nisun prej njij t' jetrit. Kur të flas për veprim, due të them për nji të tillë veprimi, i cili ka nji kuptim e nji qëllim në vetvehte. Të lutem mos më kupto keq . . .

Këtë pjesë të letrës e shkrova në fushë, ku më ngopet syu me bukurí e ku shpirti më dliret e përtrihet nji mijë herë mâ tepër . . . Nuk ka degë, nuk ka lule e fije bari, që të mos më kënaqë. Fusha duket si nji det' i gjelbërt e mâ fort, kur fëllîmi lëvis nga dalë barin e njomë e lulet e 'saj . . . Nuk kam se si të shkruej mâ kthjellët ; kam shum mendime në krye, por nuk mund t'i shpreh ashtù si duhet; nuk mund t' i ap formën, që dëshiroj. Them se do të bâhesh nji shkrimtar i mirë, sikur të përshkruej hollësisht atê që ndjej ; do t' ishjem tepër i zoti, sikur të shkruej në pëlhurën e shpirtit me aqë lehtësí, sa në këtë copë kartë të bardhë . . ; por e kuptoj se jam shumë larg prej kësaj . . .

21 Maj . . .

Kur u-këtheva prej shetitjes, qeshë lodhun mjaft. Nuk zbrita fare në sallën e madhe, as kur ra zilja e bukës. Shokët më gjetën në shtrat, por, desh Zoti, atë natë nuk më trazuen fare. U-bâ mirë, mbassi ishje lodhun tepër ; me gjithë atê gjumi nuk më zù aqë shpejt . . . Nuk jam i qetë. A don

me e ditun shkakun e paqetsís s' ême? ... Rasti e prû, që të njifem me krijesën mâ të bukur për syt e mij, me Hajrijen ...

Kjo ka qenë nji çashtje krejt e çuditshme : Dje, si u-ktheva nga shetija, u-mbështeta mbas njij vorri e po lexoje në nji libër. Në buzën e rrugës, në nji shesh të gjelbërt, ajo po luente me shoqen vet, Dritën : hudhshin e pritshin nji trandafile. Mue nuk më shifshin aspak e as nuk do t' më kishin pamun fare, po të mos u kishte shpëtue duerësh ajo lule, e cila ra befas në prêhnin t' êm.

Ata rrotulluen kryet e më panë. E para vari kryet nga turpi, kurse t' jetra qeshte, për lulen, të cilën e hudhi me gjithë fuqí ... Të dyja u-zûnë për dore e shkuen tue më lânë vetëm trandafilen. Mbas kësaj ngjarjeje duhesh m' u-ngritun, mbassi po më ndizesh vendi zjarr. Nuk e dij se me ç' farë fuqije më tërhoqi zêmrën ajo vajzë ... Nuk ishte hera e parë, që po e shifje, mbassi më pat shkue nëpër sy disa herë, kur shkonte e vinte për në shkollë.

Për syt e mij Hajrija âsht tepër e bukur e tërheqse ... Nuk kam se si ta përshkruej ndryshe. Duhet të jeshë vetë këtu, ta shofish e të m' apish të drejtë ... Nashti e ndjej vehten shumë të lumtun, mbassi do ta kem gjithnji ndër sy. Mësova se âsht e bija e gjykatsit ... Por ç' ka të bâjë ? A nuk jemi të gjithë njisoj ? Kjo âsht e vërtetë, mbassi të gjithë kemi nji gjirí të ngushtë me pluhnin, me të cilin sigurisht do të perzihemi mbas disa kohësh ...

Më fal se u-zgjata kot e do të më thuesh pastaj se ndjenjat e mija preken shumë shpejt. Të flas të drejtën; nuk dij si të bâj ndryshe, se po

të mundesha, do të bâje diçka ... Nânës thuej-i të më fali e të mos mërzitet për mue. Të lutem, mos ia këndo letrat e mija, se atëhere do të bâhem shkak t'i shkurtoj dhe ato pak vjetë, që i kanë mbetun nga jeta ... Lamtumirë!

31 Maj ...

Njime e mbaskëndaj do të të shkruej mâ shpeshë, mbassi e dij fort mirë se nuk dëshiron që ta shkëpus fijen e ngjarjeve të fundit ...

Të falem nderit për letrën e këshillat t' ueja; por mos të të vijë keq se disa prej 'tyne me duken si pa vënd. Më thue se mund t' i ruhem rastit e se duhet të zotnoj vullnetin. Unë mendoj se rasti e koha sjellin çdo gjâ; kto bijnë lidhjen e bashkimin nxjerrin mbretin, shkrimtarin, muzikantin e njerin e math. Sa njerës janë që prej hiçit u-ngritën në shkallët e vêndet mâ të nalta e sa të tjerë, të cilët kanë humbë krejt.

Sa për vullnetin kurdoherë âsht mirë të na sundojë e ta sundojmë; këtu bashkohemi në nji mendje. Mirpo si të bâjmë, kur nga nji herë nuk âsht aspak në dorën t' onë? Në shumë raste ndjenjat zhvillohen nj' aqë, sa nuk përmbahen as prej vullnetit mâ të fortë. Por, në qoftë se flasim për ndjenjat e nalta e idealiste, si psh. ajo e dashunís mbë të mirën e të bukrën, e atdhedashunís, etj., them se me këto bashkpunon edhe vullneti.

Sa herë jam betuem si njeri i shêjtë se nuk do t' afrohem, se nuk do ta shof mâ me sy Hajrijen; mirpo ja përsëri prânë asaj... Përpara pak ditësh i pata dhânë disa të përkohëshme për me ia shpërndamun shoqevet të veta. Sot më ktheu njânën prej 'tyne, mbassi kishte tepruem. Se ç' më

shtyni ta përfles nji herë; për çudí gjeta këtë copë letër: „Ganî, ruej-u nga lulet e bukra e krenare, se nga gjoksi i 'tyne dalin gjemba, të cilët të shpojnë... Ndoshta të tërhekin, e ti afrohe t' i këpusish, por ato të qukin... Ke dëshirë t' u marrish erë, por era e 'tyne të dej e të vê në gjum si afijoni... Afron e puq, kush e di, buzët t' ueja me të 'saj, por ajo t' i ngacmon, e atëhere âsht vonë..., tepër vonë..."

A e kupton, shok i dashun, se ç' zêmër meçifet në krahnorin e 'saj e ç' mendime zjejnë n' atë trû të njomë? Nuk âsht e dêjë për t' u-adhuruem si nji ndër lulet mâ të çmueshme...? Ti më gjëko si të duesh, veç me të drejtë...

30 Qershuer...

Më fal se këtë muej t' i rrallova letrat, mbassi kemi pasun shumë provime. Duhet të gëzohesh se e fitova maturën!

Mbrâmë të gjithë nxânsit u-mblodhën grumbull ke dera e drejtoris për me kënduem shpalljen. Unë qeshë mbështetun mbas murit e mendohesha për t' arthmen... Mbas disa çastesh erdhi drejtë meje Hajrija me buzë në gas, ashtû si më vështron shumë herë; më përshëndeti: „mirëmbrâma, Ganí. Sa u-gëzova për tyj...!" Si më tha kto fjalë, më pyeti se ku do t' i shkoj pushimet e verës këtë vit. Si t' i përgjigjesh? Heshtja ma qepi buzën...

Ajo mbushi syt me lot e më shtrini dorën e butë: „natën e mirë, i dashun Gani..."

Ishte e para herë, që ndëgjova nga goj' e 'saj fjalën „i dashun" e m' u-duk sikur u-ngrita në shtresat mâ të nalta të qiellit, në lumnín e pakufishme... Shkova në dhomën e fjetjes; rashë në shtrat, por

e beson se kishte gjum për syt e mij? Nji mijë herë përsërita me vehte „natën e mirë i dashun Ganí", nj' aqë sa, po të ndëgjonte kush, do të më kujtonte si të prishun mendsh...

Mirpo sikur të paramendojmë gjithnji se ç'do të thonë të tjerët për na, nuk do të bâjmë asgjâ nga frika e gjykimit të 'tyne. Pse të bâhemi parazitët e gjykimevet të hueja, të cilët na përçajnë rrjedhjen e veprimit e na humbin lirín shpirtnore, lirín e besimin e vetvehtes? Për njerin me mend nuk ka robní e vuejtje mâ të madhe, sa kur i pritet hovi i veprimit, liria e ndërgjegjës dhe e fjalës.

Ti ke të drejtë se duhet me futun ndonji mik në Ministrí për të më dërgue mbë nji vênd të mirë, por mue më vjen shumë zor. Nuk due të çel shteg, që të humbi drejtësija; due t' i lâ të gjitha punët në duer të drejtësís e të fatit. Ajo âsht nji gjâ krejt e veçântë, në qoftë se këto të humbin. Dhe në qoftë e vërtetë, a kemi ç' të bâjmë unë e ti...?

Vjet ndëgjova se mësuesit e kryeqytetit (t' i lâmë më nj' ânë nëpunsit t' jerë...) muerën dhe Qershorin në fund të vjetit shkolluer, kurse nji mësues katûndi e mbajtën me bukë katûndarët. Sa të tjerë ka si ky që me nji „eja nesër..." kanë shtyrun muej e muej. Mendo pra nji herë sa larg âsht njisija e vërtetë ndër na... Këtu do të thuesh se e kam tepruem pak; prandaj nuk po të shkruej mâ gjatë. Të fal me shëndet shumë.

15 Korrik...

Më vjen shumë keq, pse s' mundem me qenë kësaj vere prânë jush; prânë nânës së dashun, të cilën do ta ketë marrë malli tepër e prânë teje, që je ndër shokët mâ të afërt në shpirtin t' êm.

Se pse s' vij dot, besoj se nuk âsht nevoja të ta tregoj, mbassi nashti mâ i mësove të gjitha. Të lutem shumë, mos i trego gjâ nânës; përpiq-u sa të mundesh me i mbushun mendjen, që të mos kuptojë gjâ; le të kujtojë se nuk kam mbarue punë, por sa të mundesh mos më ngarko faj...

Nashti u-vendosa prânë Hajrijes. Ajo më tërhek gjithnji mâ tepër afër vetiu. Si shpirt rroj gjithnji rreth asaj... Sot u-ndeza mâ keq. A e din se ç' më ngjajti...? Kur erdha në hotel, gjeta në dhomën t' ême nji tufë me lule dhe nji letër pa drejtim fare. Me të shpejtë pyeta shërbëtorin e hotelit se kush i prû. — „Nji djal' i vogël, tha, i cili e ka shtëpín përkundrejt nesh..." - U-kujtova me nji herë se ka qenë vllau i 'saj, i cili shpeshë më fal nga nji tufë lule. Por këtë herë u-çudita: nji tufë lule të bardha, në mes të së cilavet ishte meçefun nji manushaqe e zezë. Ç' donte me thânë kjo?...

Atëhere më ra ndër mend letra; e hapa me nxitim dhe e këndova: „Fort i dashun Ganí. Mos u-dëshpëro për fatin t' êm, por mendo se si të lehtësoish vuejtjet t' ueja, të cilat më bâjnë dhe mue të vuej... E dij se fjalët, që të shkruej, do të lëndojnë zêmrën; por ç' të bâj...? Mëso se mue nuk më nxjerrin mâ zbuluet. Prindët vêndosën të më fejojnë kundra dëshirës e vullnetit t' êm. Jam në detë të zi; nuk dij se nga t' ia mbaj... Në qoftë se do të shkoish pa më pamun asnji herë, merr si kujtim atë manushaqe të zezë, të cilën ta fala tyj bashkë me zêmrën t' ême... Më duket se mbas njij jave do të shkojmë në Pogradec. Lamtumirë! H."

Ah, o shok i shtrêjtë, e kupton se çdo fjalë e 'saj më ther e më shpon? Mallkue qoftë nji mijë

herë ajo orë, kur e njofta! U-shoftë ajo ditë, kur e pashë! Unë, që ishjem mâ i lumtun' i të lumtunvet, u-bâna mâ i mjeri ndër të mjerët e botës! Nashti e besoj se lumnija âsht e përkohëshme, nji kënaqsí shpirtnore tepër e shkurtën. Nuk jam tue thânë se s' ka lumtëní në botë; por kush të lên me e gëzuem...? A nuk e shef, ç' njerës ban kjo tokë, të cilën edhe hijet e 'tyne e rândojnë? Këta kërkojnë fisin, sojin, pasjen e madheshtín... Po ç' farë fisi kërkojnë mâ të mirë se mendjen e ç' pasje mâ të madhe se punën? Të bâjnë me plasun nga marazi, e ti thue se nuk bâj mirë me folun për viçat me kapistër si këta...!

Pse të vështrojmë me hûndë përpjetë e të mos kujtojmë të tjerët, të cilët merren nëpër kâmbë si kafshë e kanë nevojë të madhe për na? Dij-e se janë mâ shtâzë se shtâzët ata, që përdorin të tjerët në këtë mënyrë. — „Po plas, moj zêmër, thotë Hamleti, se s' do hapun goja..." —

Nashti e mbaskëndaj të betohem se do t' i kursej fjalët, në qoftë se mundem e po më lânë të qetë. Do të përpiqem të ndryshoj sjelljen: due të largohem prej 'saj, se e parandjej se diçka do të ngjajë...

15 Korrik...

Sot ndrrova mendjen përsëri; por duhet të m' apish të drejtë, mbassi kam arsye. Në mëngjes më suell posta nji kartolinë, ku ishin shkruem këto rrjeshta: „Ganí, kujto-e lulen e mjerë, manushaqen e zezë, në qoftë se e don ose e ke dashun ndonji herë... H."

Nashti po të tregoj përgjigjen t'ême: "e shtrejtë Hajrije. Nuk mund ta marr me mend se cili âsht

ai, që do të kënaqë e do të të zbukurojë jetën... Sikur ta dij, ku të ndodhem, dhe në fund të vorrit e të Sketerrës, do të dërgoj hijen e shpirtit t' êm të bashkohet me t' atij për me âmbëlsuem sa mâ tepër rrojtjen t' ânde..." – Letrën e palosa dhe u-nisa ta fus në postë; por u-pendova me nji herë. – "Pse, thashë me vehte, ta trazoj edhe mâ keq?

Atëherë letrën e grisa dhe e dogja, porse mendimet janë të kthjellta në trûnin t' êm. Nuk kam se qysh të bâj ndryshe... Do të nisem, do të shkoj me doemos prânë asaj, se nuk mund të rroj i qetë...

Plaçkat t'i dërgova të gjitha; sidomos arkën me libra të ma rueni. Nânës thuej-i se e shtrëngoj në qafët me dashuní të madhe. Të lutem tepër, bân-e të mos mërzitet e të mos shqetsohet për mue; ep-i shpresë se do të vîj për së shpejti. Sot e tutje mos prit mâ letra prej meje. Lamtumirë...

PJES' E DYTË

4 Gusht...

Po binte ora gjashtë e mbrâmjes, kur hymë në qytet. Shoferi i ra burís, mbassi njerzija, që kishin dalë me shetitun bregut të liqenit, shkoishin rrugës porsi tufa delesh. Në bregun e përtejshëm sa xixilloishin porsi yje të vegjël dritat e qytetit t' Ohrit. Krejt qielli, hâna e yjet pasqyroheshin për bukurí në ujnat e kthjellta.

Kur shkova në hotel, njofta disa shokë, të cilët kishin ardhun me shkue verën. Kishin rregu-

llue nji shoqní të mirë e kaloishin me të vërtetë orë plot me kënaqsí.

Që ditën e parë kujtova se do të bashkohesha me Ganín, si mbas letrës së fundit, që më pat dërguem në shtëpí. Nuk më shkonte mendje se s' ka tregue të vërtetën. Sigurisht këtu do t' ishte, por ku me e kërkuem e me e gjetun?

Atëhere mendova të gjêj çerdhen e Hajrijes. Pa dyshim ai do t' ishte vendosun afër 'saj..., por dhe kjo duel bosh. Atë e pashë nji mbâmjeje, kur po shkonte vetëm buzës së liqenit; shetiste tue u-menduem e rrugës shkëpuste lule, të cilat i huthte nd' uj... Nuk m' u-duk aqë e gëzueshme si përpara; diçka i mungonte... E ndoqa mbas gjurmës, që të kuptoj se nga shkon e ç' bân; me nji herë u-drejtue nga lundrat e pyeti nji ndër lundërtarët:

– Zotni, a mund të më çoish deri në Lulishtët?

– Si urdhnon, zojushë. – u-përgjegj nji djal' i ri, të cilin nuk e njofta aspak. Si mbrijtën në vêndin e caktuem, ajo zbriti në tokë dhe me hapa të shpejta u-drejtue nga shtëpija, ku banoishin.

Lundërtari u-kthye tue ia nisun kângës së vet. M' erdhi mall, kur e ndëgjova, se më zgjoi e më përtrîni kujtimet e Ganiut... Ai e merrte shpesh herë atê kângë, për të cilën thoshte se më shton gjysmën e jetës...

15 Gusht...

M' u-bânë afër dy javë n' atë qytet. Ai lundërtari i ri e plot shëndet po më tërhiqte verejtjen gjithnji mâ tepër... Mbrâmë e pashë përsëri me

Hajrijen në shetí e sipër rreth bregut të liqenit. Kur zbritën në tokë, i ndëgjova tek u-përshëndetën:

— Natën e mirë, zonjushë e dashun!

— Të mirë e bâfsh...

Me të ndëgjuem kto fjalë, më hypi gjaku në trû. Më vinte keq për atë vajzë, e cila trathtonte nji zêmër si atê të Ganiut e dashunín e besën e dhânun. — "Dashuní, dashuní, thashë me vehte. Ç' âsht dashunija? Kurrgjâ t' jetër veçse nji lojë e poshtëme dhe e ndyetë..." — Nuk munda ta përmbaj vehten mâ gjatë prej zêmrimit të math, Nga mbresat e forta të kësaj ngjarjeje, të cilën e pashë me syt, mendova se çdo vajzë âsht e poshtme dhe e pabesë!

Në këtë ças i dola përpara djaloshit të panjoftun, i cili si për natë po kêndonte kângën e vet. Mbas pak minutash u-gjetëm fare për ball shoqi, shoqit, por ç' të shof...?! Me gjithë që atë njeri nuk e kishje pamun qysh nashti e pesë vjet përpara, fytyra e 'tij ishte e njoftun për mue...

— Ganí, therres me nji çudí e kënaqsí të madhe, ç' bân këtu? Të dij të humbun e të mbaruem!...

— Mirë se të pru Zoti, o shok i zêmrës s'ême. Këto më foli e me nji herë u-pushtuem me lot për faqe, sikur kishim lemun dhe nji herë nga barku i vdekjes e i vorrit.

— Si qenke ndryshuem kësisoj?

— Pse çuditesh? Nuk âsht mâ i lumtun varkatari i Hajrijes se sa Ganiu...?

— Besa, unë s' të njofta fare e të kam gjykue për të keq... Kam ditë që po të ndjek gjurma, gjurmës...

— Do me thânë se më ke pamun me atê...?

— Si jo? Po ajo a të njef! A e di se je ti?
— Deri nashti aspak...
— Ç' ke ndër mend të bâjsh?
— Dhe të pamundëshmen...
— Mendo-u mirë nji herë!
— E kam mendue dhe e vendosa.
— Ç' ka?
— Të betohem se do ta marr e do të largohemi atje, ku lirija shpirtnore nuk shitet e as nuk blihet me pare...

31 Gusht...

Këto ditë, të cilat shkuen, u-dukën si shekuj për Ganín. Ai âsht mbështetun në nji lopatë e me agonì të madhe pret atë, që priste për natë...

Si mbas porosìs, që mora prej 'tij, unë u-mëçefa, kur hypi ajo në lundrët.—

— Sonde, i tha, do të lundrojmë mâ ngadalë.
— Si t' urdhënoish, zonjushë e dashun!

Në pak minuta lundra filloi me çamun ujtin, por këtë mbrâmje muer nji drejtim t' jetër... Vajza u-kujtue e nisi të dridhet e të trembet...

— Ku po më çon, zotni...?!
— Atje ku më porositën...
— Ku?!
— Në Lin.
— Kush të tha?!
— Do ta mësoish mâ vonë...

Veç këtyne fjalve, nuk ndëgjova mâ të tjera, mbassi ata u-larguen tepër. Vetëm këtë dij se lundra, e cila muer me vehte dy shpirtnat e lirë e të pastër, u-largue dalë nga dalë tue çamun dallgëzat e liqenit... e nuk u-këthye mâ kurrë...

VJERSHA

Nën Dritën e Hânës.

Nën dritën e hânës me rreze t' argjânda,
Kur bijn' si shigjeta dik-drejt' e mbi dhé
Të shmalleshim së bashku sa ma kishte ânda
Nën qiellin e kaltërt, kur qesh pa nji ré!

Se lulet e bukra, plot me manushaqe,
Kur i lëmos fëllimi, puthen mu në faqe;
Bar' i gjelbëruem lëkundet palë, palë
Ndër ato livadhe, si deti me valë...

Nën dritën e hânës lutet zân' me fjetë,
Thuejse krejt natyra hesht, e vetëm lumi
Gjithnji shok i bâhet bilbilit të shkretë,
Që rri nat' e ditë pa futun sy gjumi...

Prandaj, vajz' e bukur, duhesh ta besoje
Se pa tyj un' jetën kurr' nuk mund ta shkoje,
Se kjo plag' e shpirtit, në shpirt sa të jetë,
Këtê rinín t' ime s' e lên kurr 'të qetë!

Psherëtîj... e ndoshta kam faj pse të due,
Kur trupi si vesa më tretet nga malli?!
Kush më fali dritën, at-her' nuk më thue
T'gjitha këto ndjênja, vall, përse m'i kalli?

Çaj-e pra këtë zëmër, mbushun me maras,
Shiko si venitet, shiko si po plas;
Nën dritën e hânës del edhe të pret
Të thotë se dashnija... por ti pse s' i flet?

Eja se po të pres...

I

Eja, moj zânë mbi zâna,
se nata po shkon,
T' shofish sa bukur që hâna
natyrën ndriçon!
Eja se malli' i shkretë
në zêmër m' u-ngul,
Sa s' më lên fare të qetë,
por, ah, si ta shkul...?!

II

Ç' ke, moj vajz' e dashun, që s' flet,
Kurse zêmra 'ime të pret?
Kur në dritare më këndon,
Shpirtin e vorfën ma lëndon!

Dij-e se nga helmi do t' plas,
Dij-e se dhe vorri s' më qas;
Si trup në shtres 'të dheut do zbres,
Por si shpirt rreth teje do t' mbes...

III

Nuk dij si drita e syve
u-ndesh me pa hirë
Tue na marrun të dyve
at' jetën e lirë...
A kthehen mâ vjetët, kur ishim
të lumtun në jetë,
Kur të dy fare s' u-njifshim,
kur shkoishim të qetë...?

Që kur të kam dashun...

Sa të pash' të parën herë
Tue çelun, desha t' shkul,
Manushaqe, qysh at-herë
Mu në zêmër që të ngul...

Por nuk dij përse s'bëzâje,
Asnji fjalë nuk po më thoje,
As s'më ndijshe, kur ofshâje,
As me sy nuk më shikoje!

Për brî teje porsa dola,
Flet't'e njoma pal't'i pashë;
Zêmrës t'ânde se ç'i fola
E me mall pran 'teje rashë...

Në nji gjum të âmbël ishje:
Kush e di se ç'ândërroje...;
Porse, mue prân' t' më kishje,
Ndoshta kurr' nuk e kujtoje.

Veç nga dalë, kur zû fëllimi,
Hape fletët e u-zgjove
E, kur drita krahat shtrîni
Hudhe syt e më shikove.

Por pse kryet teposht' e mbaje,
Kur qemë fillî na të dy,
Tuj e ditun se po qaje,
Manushaqe, veç për ty?

Syt e mij me syt e tuej
Pse gjithnji duë t'i bashkoj?
Ç'âsht ky zjarr, që nuk e shuej?
Ç'âsht ky zjarr, që s'e duroj...?

Dallândyshja

Kur del prân' dritares dhe këndon
Plot me mall në zêmër të ndogjoj,
Por ti dallândyshe s' më shikon ;
Ah, sikur ta dijsh se si duroj . . . !

Zân' i yt i âmbël n' val më mbush,
Kur të shof të tretun, të paqetë,
E shpirti më ndizet porsi prush . . . ,
Sa s' me merr as gjumi, gjum' i shkretë !

Do të vijsh në gjî të më qëndroish,
Që të ndreqesh çerdhen e dashnís ?
Do të vijsh në gjî të më pushoish,
Sa të vyshket lulja e rinís ?

Si vjen kâng e mallit val' mbi valë
E përshkon fëllimin ; si nishter
Më hyn fell' ke zêmra dal' nga dalë,
Më hyn fell' ke shpirti dhe më ther . . . !

Fullânza

I

Pse fullânzë, nuk po këndon ?
Pse rri 'qan dhe s' ha e s' pi ?
Ç' ke, deh, ç' ke . . ? thuej, pse rënkon ?
Ç' ke që rri gjithnji në zi ?

Mos tyj ndoshta kjo kuvlí,
Ku je futun, s' të pëlqen,

Edhe pse âsht veshë m' inxhí
Dhe pë ndrit e po shkëlqen . . . ?

Mos le çerdhen në vetmí ?
Mos le nânën si â ma zí ?
A po mendja t' fluturon
Ndër zabela, e ti vajton . . . ?

Oh, me sa gëzim i thoje
Kângës, nepër pyll kur shkoje
Lis mbë lis tuj fluturuem . . . !
E nashti rri tuj vajtuem . . .

II

Por, a thuë, pse s'u-ndëgjue
Mâ fullânza me rënkue . . . ?
Ah . . . , ç' me pa ? ! . . . ajo e shkretë
Kishte mbyllun syt për jetë . . .

Vall, kush jetën ia shkurtoi ?
At 'zâ t' bukur kush ia shoi ?
A mos atje për lirín
I përvloi mushkënín . . . ?

Deh, e mjera dit' e natë,
Dersa u-tret e po mbaronte,
Lulet e malit, lisat e gjatë
Ç' kishte, vall' që i kujtonte . . . ?

A s' po m' thuë, moj vashë shqiptare,
Që shkon motin m' ata shkrepa,
Bâ me shetë lirín me pare,
Do të jet' e âmbël jeta ?

Shif dhe shoqet tân' gëzime,
Kur vjen drita dhe i zgjon;
Shif rinín, o lulja 'ime,
Sa nie vrap që po kalon...!

Flutra.

Moj flutër e lumtun, kur shkon nëpër ara
E nëpër kopshtije tue fluturuem,
Mbi lulet e njoma, që t'dalin përpara,
Të lutem të ndalesh pakëz me pushuem!

Ti me gojën t'ânde, kur të fluturoish
Afër lules s'ême,... që ndoshta më pret,
Plot me mallëngjim asaj t'i tregoish
Se ai zjarr' i zêmrës po në zêmër mbet...

Mjaft që të mundesh dhe un'ta shikoje,
Porsi përpara lulëzën e bukur
E fletët e njoma nga dalë t'ia lëmoje,
(Sa jet' e âmbël do t'ishte, moj flutur...!)

Thuej me gojën t'ânde, se nuk duroj dot,
Mbassi që fell' shpirti me ofsh psherëtîn,
Syt' e zes u-terën pa nji bulëz lot...,
Malli,... mall'i shkretë zêmrën po e grîn...

Qyqja

Qyqe, qyqe, përse qan
dru mbë dru?
Gjithnji të ndëgjoj, kur bân :
ku, ku, ku...!

Nëpër pyje dit'e natë
qan e rri
Si e vorfën, si e ngratë:
pa njeri...

Natën, kurse gjithësija
flên e qetë,
Ti më rri ndër ment' e mija,
moj e shkretë!

Dridhen lisat, ku qëndron
e çdo dru,
Ku ti ndale dhe vajton:
ku, ku, ku...

Për çdo her' që t' kam vështruem
n' errësinë,
Un' për tyj e kam lëshuem
nji shamtinë...

Qysh s' je tretun e kulluem
nga vajtimi
E nga lott' që ke lëshuem
si burimi?

Nuk durohet, qyqja 'ime...;
çikë nga 'i çikë
derdhen lott' e zêmrës s' ime
pikë, pikë, pikë...!

Kângët t' ueja sa mendime
që më zgjojnë,
Sa të mjera, sa jetime,
që rënkojnë...

Lulkuqja në të çelun...

Dal e vështroj rrotull lulet prânverore
Kur zân' e përhapin erën kundërmore;
Sa shfaqje të nalta, bukurí hyjnore
Që më ke në gji, o natyrë gazmore.

Po më noton shpirti në mes të ktij deti
Bukurísh të rralla, saqë thue se dehem
E nga dashunija ose nga sikleti
Nuk zâ vênd gjëkundi pakëz sa të prehem!

Të shof ty, lulkuqe, lulëza krenare,
Të shof në të çelun me dal' e nga dalë;
Sa herë më qan zêmra t' ime varfanjare,
Ku po më vlon gjaku porsi dallk' e valë.

Në mes të livadheve plot me gjelbërime
Veç ke ti më shkojnë syt, moj lulja' ime
E pres nat' e ditë, të hapish, të dalish:
Bukurìn t' ânde mue të ma falish...

Nuk më pe, kur erdha me nga dalë të kpus,
Që në gjînin t' êm për gjithnji të fus,
Të shkoishim të lumtun plot me mall e zjarr,
Atje ku na priste të dyve nji varr?...

Hir' e me pa hirë çudì si u-shkule
Prej ândej, lulkuqe, e n' zêmër m' u-ngule...
Tash ajo që ishje prap ajo do t' mbetesh
A po bashk' me zêmrën t' ême do të tretesh...?

Manushaqja

Manushaqe
Lule mali,
Nuk më thue
Kush të fali?

Perse bredhin
Me nxitim
E të mbledhin
Me gëzim?

Ti, kur çel,
Hapet era;
Porsa del
Si nga hera,

Po i pyete
Gjithë thonë
Er' e yte
Kundërmon!

Manushaqe
O moj lule,
Shif si rrite
Në pekule!

Mos të ishje
Bukurí,
Nuk do t' kishje
Dashurí;

Mos të lëshoje
Gjith' at' erë,
S' të kërkoje
Asnji herë...

Për t' u-dukur
Vall, ke dal,
Lul' e bukur
Ideal...?

Flokverdhës !

Moj flokverdh' e dashun, sa her' shkon në krue,
Gjithnji të vij mbrapa sa me të shikue;
Dal të pres udhën, por ti plot me naze
Breth anës së murit porsi nji sorkadhe

Të tundet fustani, që zbardhon si kartë
Me flokun e bukur, me flokun e artë,
Borzilok mbas faqes, lule trendeline,
Kur e zê gërsheta, dhe i huth mbas shpine.

Sa herë të takoj, zêmrën po ma djek,
Sa kthej kryet mbrapa e me sy të ndjek;
Ti ndoshta pa dashun largas më shikon,
Dhe un' ndoshta rrehem: kujtoj se më don...

Mendoj dit' e natë: si t' i flas ksaj çupe,
Kur nga hera flokët i ndehen mbi supe,
Kur nga hera flokët, tufa jaseminit,
I lëshojnë hije derdhun sipër gjînit...

Kujtime

I.

E mban mend, kur të njofta, të pashë
Un' i mjeri për të parën herë?
„Je e dashtun, të fola, moj vashë,
Si nji lulëz e bukur plot erë...!"

E mban mend, kur për herën e parë
Se ç' të desha, moj lul' e pangarë,
Sepse dashunija si zjarr
Më shtyni të duë e të marr?

E mban mend, kur dhe ti m' dashuroje
E fjalë t' âmbla ke veshi më thoje:
„Sikur dhe zêmra të fiket, të tretet,
Veç e pandame teje le të mbetet?"

S' e kujton për në shkollë, kur do t' shkoishim
E në gurin e kronit u-bashkoishim
Çdo mëngjes, kur të prisje me shpresë,
Të më falje ndo' i lule me vesë...?

S' të kujtohet kur flisje nji herë:
Le t' shuhet bota dhe qielli pa 'ânë,
Le të bâhet dhe dielli skëterë,
Sa të shuhet dashnija e gjânë?

Nuk e di me sa vrer që të lashë,
Kurse shkova e mâ nuk të pashë...?
Lamtumirë, lamtumirë, kur të thashë,
Zêmrën t' ême ta fala, ta dhashë...

II

Mirpo ditët, që shkova me shpresa
E mendimet e âmbla për ty

Dal' nga dal' se ç' m' u-tretën si vesa
Qëkur erdha e s' më hudhe nji sy . . .

Zilitar kush sa herë të vështroje
E lumnín e kalueme kujtoje . . .
Ti lulen e jetës ma shkurtove,
Ti kronin e shpresës mâ shterove !

Shkuen ditët, kur çil' trandafili
Së bashku me zêmrën t' ime të mjerë,
Ajo kohë, kur ia thoshte bilbili
S' ka për t' ardhun për muë asnji herë ! . . .

Të kishjem në mendje, në zêmër,
Por, kur t'u-fala, s' më pranove
E zêmren t' ême me thêmër
E shkele . . . , në gremin' e hardhove . . .

Qëkurse më le, qëkur më harrove,
Jetën ma nxine e ma shkretove ;
Kupën e fatit ti ma përmbise
E në pus të vrerit më gremise !

Të desha . . . , më deshe, moj vashëz e ré,
Por nuk dij pse u-ftofe . . . , kot të prita
E kupën e helmit, qé më dhé,
Vetë me dorën t' ême se ç' e ngrita . . .

Puthja

I

Kur mbrrini dashnija në kulmin e 'sajë,
Buzët e tua të njoma kërkoje ;
Kurr' nuk e mendoje se ç' do të më ngjajë,
Veçse lumtënís, asaj që shpresoje . . .

Desha të shpreh mallin, prandaj dëshiroje
At' goj' të stolisun me dhâmët si rruzë,
Vetëm për me gjetun atë që kujtoje,
Kurse do të puqeshin të dy buz' me buzë !

E me afsh u-puthëm për herën e parë,
Porse, kur u-ndamë plot me ngashërim,
Kurr nuk e besoje se do të më marrë
Qetësín, që kishte nji herë shpirti t' im . . .

Nuk dij se ç' më fute, o moj vash' e bukur,
At ças, kur më fale të parin të puthur ;
Lulen djaloshare ma vodhe, ma more :
Në detin e vuejtjeve pa mëshirë më shporre.

II

Ke nji trandafile mbushun me burbuqe
Mbaj mend, kur më fali ato buzë të kuqe
Edhe un' i putha kush e di sa herë
Pa ditun se ktheva kupën plot me vrerë !

Qëkurse më puthi, e putha me gas,
Nuk po duroj dot pa të asnji ças,
Se zêmra, e njomë, mbushun me maras,
Si lul' e venitun u-tret e po plas . . .

Se, kur puqen faqet me mall' e llahtar,
Ndizen porsi prushi me të shkretin zjarr ;
Se buza, që puthe, shpirtin ta trazon :
Kjo âsht lumtënia . . . ; deri ktu mbaron.

Në kupën, ku pive gas e dashurí,
Po n' at' kup' e pive hilmin përsërí ;
Nga buzët, që puthe, i kënaqun mbete ;
Por atë, që shpresove, s' di vall' a e gjete ? !

Nji kujtim mbi vorrin e shokut t' êm, Petrit Suparakut.

O zambak i rí, ti qe tuj lëshuem
Fletët bardh' si bora, nise me lulzuem ;
Bashk' me shokët t' uej e me lulet t' jera
Nise m' u-zbukruem, porsa erdh prânvera . . .

Por diçka të brêjti edhe të kafshoi,
Ato rrâja t' njoma për mes t' i shkurtoi,
E fletët e bardha t' u-vyshkën, t' u-thanë
E të ranë për tokë: hi e shkrum ç' u-bânë . . .

Si çudí më vinte, por kur hapa dhén,
Pash' nji krymb të zí, që kish' bâ folén
N' ato rrâjat t' ueja e me vrap u-zhduk
E mâ nuk e pashë: n' gjî të dheut u-fut . . .

Deh, o krymb i zí, ti o i mallkuemun,
Pse nuk brên ferriekën, që don me na qukun,
Por shkon ke zambaku, që fare s' të shpon
E gjînin e tokës na e zbukuron ?

Nuk di ç' bân, por vete brên do lule t' bukra,
Ku shlodhen e prehen kush e di sa flutra . . .
O vdekje e shueme, o vdekje mizore
Që nji shok të dashun pa mëshirë na more!

Vaj, Petrit, ç' na shkove, shpejt ike e na lé
Zambak i parritun, . . . ah ç' ré shkrum për dhé!
Sot s' ka kush ta prishi prehjen e qetsinë
Përveç hutit t' natës, që ndihet n' errsinë

Ase ndonji qyqe, e cila t' vajton
Për mbi rras' të vorrit, kur të fluturon . . .

Por vetëm kujtimi vdekjen kundrështon
E në zêmrat t' ona krejt i gjallë po rron !

Ndo' i shtegtar i lodhun, kur këndêj të shkojë
Dij-e se do t' ndalet pak sa të pushojë ;
Do të hudhi syt e ka me të pamun,
Zambak i parritun, që je vyshk' e thamun ...

Herë, herë do të shofi nji zok, që fluturon
Për mbi rras' të vorrit e me mall vajton
E në qoft' se pyet, pse qan ky zog i zí,
Dikush do t' i thotë: „vdiq nji djal' i ri..."

Shkolla e ré

(Më 21-XI-932, kur u-vûnë themelet e Shkollës së re Normale, e cila sot fatkeqsisht ka mbetë gjysëm.)

Shok' e vllazën me nji zêmer e nji shpirt le të
[bashkohen :
Dit' e lumtun u-afrue, zêmrat t' ona po gëzohen ;
Dit' e lumtun, dit' fatbardhë hapni syt se po afrohet :
Jet' e jonë po përsëritet, shkoll' e ré po themelohet !

U-vûn 'gurët e themelit të njij pyrgu madhështor,
Mbi të cilin do t' qëndrojë një qëllim i nalt' hyjnor :
Do t' qëndrojë përparimi, do t' qëndroj' foleja 'jonë,
Do t'qëndrojë qytetnimi, do t'qëndrojë dashnija jonë.

...Qe nji koh' kurse Shqiptari arësohesh n' bor 'e shí
Tue pasun për shtres' tokën edhe qiellin si çatí ;
Nji fjal' shqipe, kur ta thoshte, buza i dridhesh se
[robnija

Me vargojt e 'saj të rândë i shtrëngonte duert' e tija...

Mirpo sot na shkëlqen dielli, lëshon rrezet e liris,
U-zhduk nata, erdhi dita, agoi drita e Shqipnis ;
Kudo sot pra gjuha shqipe âmbël, âmbël tingëllon,
Si nji zâ, si zâ bilbili, lis mbë lis kur fluturon !

Tyj, moj shkollë, o vênd' i dashun dij-e mirë
[se kto ndryshime
Tyj, un' tyj t' i detyroj, tyj moj shkollë, o zêmra ime.
Ti për mue je gjithë shpresa, ti më thuë si të punoj
Ne këtë botë e atdheun ti më thuë si ta nderoj !

N' strêhen t'ânde kush sa zêmra gjêjnë prehje e qetsí;
Njeri mson rrugën e drejtë, që t' i thot' vehtes njerí;
Njef virtytin se ç'far' âsht, mson ke ti se ç' âsht
[lumnija,
Ç' âsht e mira, ç' âsht e keqja e se ç' na kërkon
[njerzija !

Ngrif-u pra e naltëso-u, që të ndrisish and' e kând,
Se do t' vijm' ke ti me t' shpejtë, se do t' hyjmë
[në gjînin t' ând,
Ndreq-u, çerdhe ideali, ndreq-u shpejt se po të pres,
Se ke ti un' jetën t' ime due ta shkrîj e due ta tres!

Naltëso-u, shtyll' virtyti, e, në qoft' se do
[t' vështroish
Ndonji skaj të ktyne maleve, lësho-i rrezet ta
[ndriçoish,
Lësho-i rrezet e padukshme, ato rreze qytetnimi
Tue thân' si ke zakonin : çohi, o Shqiptarë, mos
[flini!...

Se nuk rri pa diell dita, se nuk rri druja pa fletë;
Se njerzimi, kur s' ka shkolla, nuk di rrugën e
vërtetë ;

Se arsimi e mban shtetin, se arsimi nxjerr të mbarin,
Se arsimi e bân mbretin, se arsimi nxjerr të parin!
Prandaj kombit sot t'i falem, le t'ia dim' për
[nder gjithmonë,
Se po ndreq, oh, ketë çerdhe, ku do t' shkojë rini-
[ja 'jonë,
Të mësosojmë për të mësue, për të qen' njerës me
[vlerë,
Për vetvehte, për atdhé, për njerzimin kurdoherë.
O moj shkollë, n' u-largofsha, në të thânsha
[lamtumirë,
Mos kujto se do t'harroj' jo, pra jo se nji dëshirë,
Nji dashní, nji mall në shpirt do t'më shtyjë me
[gjith fuqí,
Që të vij të shof ndo' i herë, që të vij në gjî ke ti!
Mos kujto se s'të kem' dashun, mos kujto se nuk
[të duem
Mos kujto se do të lâm' e nga mendja me t'larguem.
Por at' rrugë, që na kallzove, ân'e kând e me çdo vênd
Do t'përpiqem' nat' e ditë, që ta kemi veç ndër mend!

H i j a

I. *(Njij luleje...)*

Nji natë vere, kur zûnë gjethet me u-dridhun
dal' nga dalë,
Në nji park nën hije t' pêmvet për t' u-shlodhun
kishjem dalë.
Fllad' i âmbël atë mbrâmje më freskonte
pa pushim,

E përmallshëm zêmra... shpirtit i këndonte
për kujtim...

Ma përtej mbushesh, zbrazesh lâng shampâje
me gëzim,

Por për muë askush nuk pyeste, ke po qaje
fatin t' im;

Ke vajtojshem djalënín, që më shkon
pa një shpresë,

Si nji lulëz e venitun, kur kërkon
nji bulë vesë...!

Sa herë befas n' atê heshtje u-ndëgjonte,
kâng' e gjonit,

Drit' e hânës ndriste ujtin, që gufonte
prej njij kronit

Ujt' i pastër cirka, cirka porsi rruzat
e argjênda

Ngrihesh n' ajër e prap binte në hauzat
e vet mbrênda...

Kështû fatin e njeriut e përbuzin,
se njerzís

Ç' i bâjnë lotët e njij zêmre në hauzin
e gjithsís...?

Ngula sytë mbas njij hijes, që lëviste
për mbi uj,

I mëçifesh dritës' s' hânës, mos t' u-shifte
prej ndokuj...

II.

O moj hije e bekueme, që ke marrë
këtˆ form' njeriu

Nga Parajsa vjen, t' i heqish shpirtin zvarrë
njij fatziu . . . ?

Dhe, në qofsh fytyr' e bukur plot me hirë
dashunije,

Ti për mue nuk je t' jetër mâ e mirë
veç se hije . . .

Por m' u shporr këndej, të lutem, e më lên
ndo' pak të qetë,

Se, n' paç ardh' t' më vjedhish zêmrën, nuk e gjên,
mbassi m' âsht tretë!

Teje, hije e palândëshme, ç' mund të pritet?
asnji shpresë . . . ,

Veçse lules i zê dritën, sa venitet
dhe pa vesë . . .

N' atë ças ajo lëvizi si me dashë
të flasë diçkah . . .

Aty prân' nga goj' e bukur nxuerr nji vashë
vetëm nji ah.

E harrova fare hijen dhe e lashë
si të shkretë;

Por me lot m' u-mbushën syt, kurse pashë
sendin vetë . . .

Ah, të njofta . . . , por si hije prap m' u-duke
vajz' e ré,

Kur fëllimi t' puthte flokët ndé mbi supe
me haré . . .

Tyj të ndriste drit' e hânës, muë më zinte
hija 'yte;

Ti s'më shifje porse vetëm ajo m' dinte;
nuk e pyete?
Nuk të tha se un' të pashë ke mendohesh
tuj vështruem
Hân' n'e plotë, që porsi nuse pasqyrohesh
n' uj t' kulluem?
Ço-u, moj lule, shif me sy se nuk na mbet
asnji thërrime
Nga ky grushti plot me ranë, që rrëshqet
nga dor' e ime...

III.

Bukurí' e trupit dij-e se do t' shkrihet,
Si lulet e njoma mbetun pa nji fletë;
Po shpirt' i paplakun nalt e mâ nalt ngrihet,
Që të gjêjë të bukrën mâ të naltë në jetë!

Se shpirt' i palodhun êndet kurdoherë
Rreth njij ideali, o moj vajz' e mbarë,
E të mbush me gas o helm për nji herë,
Ase mund të fali prap rinín e parë...

Me fërshllinë të hollë nis nji kâng' rinije
Për tyj, që më mbushe plot me hidhërim,
Se nga âmbëlsin' i ksaj dashunije
Për muë nuk ka mbetun mâ veç nji kujtim.

Kâng' e djalënís tyj se ç' ty kumboi
Në thelbin e zêmrës, sa nji „ah" lëshove,
U-ngrit gjin' i bukur, aq' fort ke shëmove,
Por ai ah i shkretë mue më pikoi...!

Nuk dij pse shkëpute me majën e thonit
Nji lule të njomë...: e pe me kujdes

E pastaj e hudhe në hauz të kronit...
Ndoshta për me thânun: si lindi, po vdes...

Sa shpejt u-largove dhe më le të mjerë
Tue marrun shqimit edhe hijen pas;
S' u-ndale nji grimës të thoshje nji herë
Se po më qan zêmra mbushun me maras!

IV.

Çë sot' e asaj nate nuk e dij se ç' kam;
Si njeri po dukem në synin e botës,
Kur s' qenkam si 'ishjem, nashti mâ nuk jam
Veç nji hij' e zhdukun në gjinin e tokës...

„... Njeri i çuditshëm ndoshta do të thonë,
Se qysh don nji hije pa frym' e pa jetë...!"
Përgjigje e bukur: ta kishje gjithmonë,
Se ajo m' afronte dhe me sendin vetë...

Nuk më thuë, të lutem, se ç' farë largësije
Ka ndërmjet njij sendit edhe të njij hije,
Kurse po të ndahen qenjen do ta shkundim
E në pus të hiçit fare do të humbin...?

Por qaj fatin t' êm, se humba lirín,
Që kishjem nji herë... Nuk di ç' farë fuqije
Më shtyni të ndjenja dhe un' dashunín,
Qëkur lidha zêmrën vetëm me nji hije...

Nuk ka qenun nisja, nuk do t' jet' as fundi,
Që kam dëshiruem të bukrën në jetë;
Mirpo si at' natje s' më ndodhi kurrkundi
O ndjesí e naltë, dashnì e vërtetë!!!

Ti, që je njerì, pa më thuej nji herë,
Mbassi do të zbresish në vorr e në terr,
E mira, e bukra: dy drita me vlerë,
Kurse po të falen, përse nuk i merr?

DEFTOJSI:

		Faqe
1.	Shqiptarja me besë	4
2.	Kosova e Robnueme.	13
3.	Bregu i lotëvet	22
4.	Lotët e njij jetimi	32
5.	Dudulja	37
6.	Manushaqja e zezë	61
7.	Nën dritën e hânës (*vjersha*)	74
8.	Eja se po të pres...	75
9.	Që kur të kam dashun...	76
10.	Flutra	77
11.	Dallândyshja	78
12.	Fullânza	78
13.	Qyqja	80
14.	Lulkuqja në të çelun...	81
15.	Manushaqja	82
16.	Flokverdhës !	83
17.	Kujtime	84
18.	Puthja	85
19.	Nji kujtim mbi vorrin e shokut t' êm, Petrit Suparakut	87
20.	Shkolla e ré	88
21.	Hija	90

Çmimi 2 lekë